

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Горобець Ірина Іванівна

**РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ
ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА**

Спеціальність 016 Спеціальна освіта
(олігофренопедагогіка, логопедія)
Галузь знань: 01 Освіта

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістр

Науковий керівник
_____ Ю. А. Бондаренко
доктор педагогічних наук,
професор кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти
«____» _____ 2021 року

Виконавець
_____ І.І. Горобець
«____» _____ 2021 року

Суми 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА У РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	8
1.1. Виховне та розвивальне значення художнього слова	8
1.2. Особливості розвитку мовлення дошкільників із затримкою психічного розвитку	14
1.3. Корекційний вплив художнього слова на розвиток мовлення дітей із затримкою психічного розвитку.....	22
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	30
2.1. Зміст і методика дослідження.....	30
2.2. Результати констатувального етапу дослідження.....	32
Висновки до другого розділу.....	38
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА НА РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	40
3.1. Шляхи активізації розвитку зв'язного мовлення дітей із затримкою психічного розвитку засобами художнього слова.....	41
3.2. Аналіз результатів формувального етапу дослідження.....	51
3.3. Методичні рекомендації щодо впровадження художнього слова в освітній процес дошкільників із затримкою психічного розвитку.....	58
Висновки до третього розділу	65
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ.....	78

ВСТУП

Актуальність дослідження. Розвиток зв'язного мовлення одна з найголовніших проблем в загальній системі роботи закладу дошкільної освіти, зокрема з дітьми із затримкою психічного розвитку.

Базовий компонент дошкільної освіти визначає кінцеву мету мовленнєвого розвитку випускника закладу дошкільної освіти – сформованість у нього комунікативної компетентності. Найважливішими джерелами розвитку дитячого мовлення є художня література та усна народна творчість, вплив яких використовується як могутній чинник виховання та освіти підростаючого покоління.

Особливе місце в розвитку мовлення відводиться українському фольклору, українській художній літературі як класичним зразкам української мови. Доповненням до розвитку зв'язного мовлення є засоби усної народної творчості, художня література.

Проблема розвитку зв'язного мовлення досліджувалася класиками наукової думки і сучасними науковцями в різних аспектах: психологічному(Л. Виготський, Г. Леушина, О. Лурія, Т. Піроженко, С. Рубінштейн та ін.), лінгводидактичному (А. Богуш, О. Біляєв, М. Вашуленко, Н. Гавриш, С. Карман, Ю. Картава, Л. Паламар, М. Пентиліук, К. Стрюк та ін.). Роль художньої літератури у всебічному розвитку дітей у загальній педагогіці розкривається в працях М. Боголюбської, Н. Карпінської, М. Коніної, Р. Шевченко та ін.

Особливості сприймання художньої літератури дошкільниками в працях Л. Гурович, А. Запорожця, Л. Панкратової, Т. Репіної та ін. Багато науковців та педагогів-практиків у своїх працях описують методи вивчення літературних творів із дітьми дошкільного віку з нормо типовим розвитком, зокрема М. Алексєєва, М. Боголюбська, А. Богуш, Н. Ветлугіна, В. Яшина тощо.

Проблема затримки психічного розвитку займає значне місце в сучасній спеціальній педагогіці і психології. Низка досліджень у цій галузі присвячена вивченню її етіології, патогенезу і пошукам методів корекції (Т. Вісковатова, Т. Власова, Т. Ілляшенко, К. Лебединська, Т. Лазоренко, В. Лубовський, М. Певзнер, У. Ульяновська та ін.).

Доведеним є той факт, що у дітей із затримкою психічного розвитку відбувається недостатній чи порушений розвиток усіх структурних компонентів мовлення. Зокрема, на особливості граматичної структури мовлення вказували Є. Соботович, Р. Трігер; недостатність мовленнєвої активності, парціальність порушень, збідненість та недиференційованість словникового запасу відмічали О. Слепович, С. Шевченко, В. Тарасун; особливостям формування мовленнєвого вислову у дошкільників із ЗПР приділяла увагу Н. Борякова; фонематичну недорозвиненість при знижені пізнавальної діяльності вивчали А. Колупаєва, Р. Трігер. Розвитку комунікативних навичок та творчого зв'язного мовлення дошкільників присвячено дослідження І. Марченко, Л. Савчук.

Науковцями акцентовано увагу, що порушення мовлення, мовленнєвої діяльності можуть мати негативні наслідки, мовленнєві дефекти обмежують комунікативні можливості суб'єкта, сповільнюють розвиток особистісних якостей, ускладнюють його соціальну адаптацію (Л. Виготський, О. Запорожець, О. Леонтьєв, О. Лурія, Є. Соботович та ін.).

Аналіз літературних джерел довів, що до теперішнього часу існує недостатньо досліджень, що розкривають особливості зв'язного мовлення старших дошкільників із затримкою психічного розвитку та показав обмеженість застосування в корекційно-педагогічній роботі з цією категорією дітей художнього слова. Тож темою нашого дослідження визначено «Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників із затримкою психічного розвитку засобами художнього слова».

Зв'язок роботи з темою кафедри. Дослідження виконано в межах колективної теми наукової лабораторії корекційно-реабілітаційних

технологій кафедри корекційної та інклюзивної освіти Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка: «Зміст, організація та управління корекційно-реабілітаційною діяльністю» (державний реєстраційний номер 0111U 009399).

Мета роботи: дослідити та обґрунтувати вплив художнього слова на розвиток зв'язного мовлення дітей із порушенням мовлення старшого дошкільного віку.

Завдання дослідження :

1. Проаналізувати сучасний стан досліджуваної проблеми в теорії і практиці спеціальної освіти, дошкільного виховання.
2. Дослідити рівні розвитку зв'язного мовлення дітей із затримкою психічного розвитку старшого дошкільного віку.
3. Визначити та обґрунтувати шляхи активізації розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.
4. Впровадити та перевірити ефективність використання засобів художнього слова у розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Об'єкт дослідження: освітній процес у закладі дошкільної освіти.

Предмет дослідження: розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз, порівняння, узагальнення теоретичного матеріалу загальних та спеціальних літературних джерел, узагальнення педагогічного досвіду; *емпіричні:* педагогічне спостереження, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи), методи математичної статистики.

Елементи наукової новизни одержаних результатів:

- узагальнено теоретичний матеріал щодо впливу художнього слова на розвиток зв'язного мовлення дітей із затримкою психічного розвитку старшого дошкільного віку;

- доповнено кількісні та якісні дані щодо особливостей розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників із затримкою психічного розвитку;
- виділено та обґрунтовано шляхи активізації розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Практичне значення одержаних результатів. Виділено засоби художнього слова, які цілеспрямовано впливають на розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників із затримкою психічного розвитку. Результати теоретичного і практичного дослідження можуть бути використано під час викладання навчальних дисциплін: «Спеціальна методика української мови», «Корекційна психопедагогіка», «Корекційна дошкільна педагогіка» у закладах вищої освіти та у практиці роботи закладів дошкільної освіти з дітьми досліджуваної категорії.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом участі у трьох конференціях та одному семінарі. *Конференції:* VIII Міжнародна заочна студентська науково-практична конференція «Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців» (19 травня 2021 р., СумДПУ імені А.С. Макаренка); VII Міжнародна заочна науково-практична конференція «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (25 листопада 2020 р., СумДПУ імені А.С. Макаренка); VIII Міжнародна заочна науково-практична конференція «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (24 листопада 2021 р., СумДПУ імені А.С. Макаренка).

Семінари: IV Регіональний науково-практичний семінар зі спеціальної педагогіки «Новітні технології спеціальної педагогіки: проблеми, перспективи та шляхи запровадження» (18 червня 2021 р., СумДПУ імені А.С. Макаренка).

Результати магістерського дослідження опубліковано в одній статті «Теоретичний аспект проблеми булінгу в основній школі з інклюзивним навчанням», що опубліковано у збірнику наукових праць «Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців» та тез доповіді «Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників із затримкою психічного розвитку засобами художнього слова» у матеріалах конференції «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі».

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (найменування) та додатків. У тексті містяться таблиць, рисунки. Основний зміст магістерської роботи викладено на сторінках. Загальний обсяг магістерської роботи – сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА У РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Виховне та розвивальне значення художнього слова.

Художнє слово – потужний педагогічний засіб, який може бути доречним в процесі спілкування з дітьми на занятті та в повсякденному житті [32]. Мистецтво художнього слова ґрунтується на майстерності оповідача, що вміє жваво передавати враження в прямому, безпосередньому спілкуванні зі слухачем. Для того, щоб оволодіти майстерністю оповідача, треба пристрасно бажати переконувати слухачів у правильності своїх думок, а для цього слід найбільш точно визначити предмет подій, що відбуваються. Визначення предмету події – відправна точка творчого методу роботи над словом, будь-то мистецтво актора або мистецтво читця.

Художня література супроводжує людину з перших років її життя. Вона відкриває і пояснює дитині життя суспільства і природи, світ людських почуттів і взаємин.

Відомий учений Д. Ліхачов у «Листах про хороше і прекрасне» говорив, що література дає нам колосальний, дуже широкий і глибокий досвід життя. Вона робить людину розумною, розвиває в ній не лише почуття прекрасного, а й розуміння – розуміння життя, усіх його складнощів, служить дороговказом до інших епох та інших народів, відкриває нам серця людей. Одним словом, це робить нас мудрішими [24].

Художнє слово впливає не лише на свідомість, а й на почуття та вчинки дитини. Слово може надихнути дитину, викликати бажання стати краще, зробити щось добре, допомагає зрозуміти людські стосунки, познайомити їх

з нормами поведінки. Формування моральних уявлень і морального досвіду сприяє донесенню до дітей знань про моральні якості людини.

На уроці художнє слово виступає не лише як засіб виховання мовленнєвої виразності, воно вчить бачити, думати, оцінювати, захоплюватися ідеєю, темою, розуміти надзавдання розповіді. Особливе значення має оволодіння текстом, оволодіння змістом, досягнення максимальної виразності мовлення [16].

На заняттях з розвитку мовлення та художньої літератури виховуються навички дихання, голосу, дикції, сучасна літературна вимова, творче ставлення до слова, виразні засоби усного мовлення. К. Станіславський заперечував декламаційні методи, вважав, що завданням є не створення спеціально «читацьких» шкіл, а розвиток мовленнєвих навичок, в оволодінні мовними технологіями. Станіславський вимагав, щоб заняття з художнього слова проводилися з позиції акторської майстерності. Роботу над художнім словом він оцінював переважно з точки зору розвитку техніки зовнішнього мовлення, вміння керувати голосом, диханням, дикцією, володіння віршованим мовленням тощо. Але пізніше, у своїй останній статті, К. Станіславський вирішив це питання інакше: він «підкреслив загальні основи словесної дії» в художньому слові та в п'єсі [46].

Важливу роль у вихованні відіграє художнє слово. Сила образів художньої літератури полягає в тому, що вони звернені не тільки до нашого розуму, а й до почуттів. Світ літератури надихає, викликає піднесення, розкриває красу навколишнього світу.

Науково-методичні основи використання художньої літератури як засобу естетичного виховання та розвитку мовлення найбільш повно розкриті в працях Є. Флеріної. Провела тривалу науково-дослідницьку роботу в галузі літературного читання та працювала над визначенням змісту та форми дитячої книги з урахуванням дитячого сприйняття літературних творів. Вже в її перших роботах, присвячених цій проблемі, переконливо вказано на значення живого слова у вихованні дітей дошкільного віку [87].

Слідом за К. Ушинським Е. Флеріна звернула увагу вчителів на значення літератури, усної народної творчості для ознайомлення дитини зі своїм народом, його думками і почуттями, з талановитими людьми (письменниками і поетами). Е. Флеріна вважала, що дитина вчиться розуміти свої думки і почуття в той період свого життя, коли широке безпосереднє спілкування їй недоступне.

Художнє слово, зазначає Є. Флеріна, є засобом спілкування та взаєморозуміння, охоплює своєю увагою найширше коло слухачів і читачів. Силу і значення художнього слова для дитини, для її розвитку й виховання, для формування її мови й мислення, у вмінні дитини спілкуватися через художню літературу з однолітками та класиками, через народну творчість — багатомільйонну. доларовий автор - люди, здатні сприймати і розуміти свої ідеї та почуття, спосіб мислення та мову [87].

Дошкільний вік – це період засвоєння моральних норм і способів поведінки. І в процесі цього комплексного пізнання дитина сама стає особистістю, зі своїм світоглядом, знанням прийнятих у суспільстві норм, правил поведінки та відносин, симпатією, співчуттям, допомогою. Існують різноманітні виховні програми для формування морального ставлення дітей до світу та до себе на основі використання художніх текстів. Моральні правила набувають живого змісту в художніх текстах, перебудовуючи духовний світ дитини. Виховання художнім словом є формою пізнання дійсності і способом розвитку духовно-моральних якостей людини. Сьогодні в суспільстві спостерігається зниження читацького статусу, що пов'язано з глобалізацією ЗМІ. Результати анкетування, проведеного серед батьків домашніх тварин, показують, що сьогодні лише 7% сімей регулярно читають дітям, причому найчастіше читають дитині перед сном, тобто читання просто заколисує, а не переслідує жодних цілей. виховні цілі.

Таким чином, можна говорити про втрату традицій сімейного читання. Це означає, що використання морального потенціалу художніх текстів у виховних цілях стає одним із найважливіших завдань у роботі з

дошкільниками. Моральний потенціал твору, звичайно, сам по собі не переходить у внутрішній світ дитини.

Від майстерності вчителя залежать глибина проникнення дитини у зміст художнього твору, ступінь її переживання й розуміння моральних проблем, а також уміння вилучати моральні категорії [53].

Книга знайомить дитину з найскладнішим світом у житті людських почуттів, радощів і страждань, стосунків, мотивів, думок, вчинків, характерів. Книга вчить вдивлятися в людину, бачити і розуміти її, виховувати в собі людяність. Книга розкриває людські та духовні цінності.

Художня література виступає потужним, дієвим засобом розумового, морального та естетичного виховання дітей, має величезний вплив на розвиток і збагачення мовлення дитини. У поетичних образах художня література розкриває і пояснює дитині життя суспільства і природи, світ людських почуттів і взаємин. Це збагачує емоції, розвиває уяву та дає дитині чудові зразки української літературної мови. Ці закономірності різняться за своїм впливом: у розповідях діти засвоюють лаконічність і влучність слова; у віршах фіксується музикальність, мелодійність, ритмічність рідної мови; народні казки розкривають перед ними влучність і виразність мовлення, показують, наскільки багата їх рідна мова гумором, живими й образними висловами, порівняннями.

Основне завдання ознайомлення дошкільнят з художньою літературою: виховання інтересу і любові до книги, бажання спілкуватися з нею, вміння слухати і розуміти художній текст, тобто все це становить основу, фундамент для виховання художньої літератури. майбутній дорослий читач, літературно освічена людина [32]. Художні твори розкривають дітям світ людських почуттів, викликаючи інтерес до особистості, до внутрішнього світу героя. Навчившись співпереживати героям художніх творів, діти починають помічати настрій близьких і оточуючих. У них починають пробуджуватися гуманні почуття – вміння брати участь, доброта, протест проти

несправедливості. Це основа, на якій виховуються принципи, чесність, справжня громадянська позиція [9].

Художнє слово допомагає дитині зрозуміти красу рідної мови звуку, навчає її естетичного сприйняття навколишнього середовища і водночас формує її етичні (моральні) якості.

Знайомство дитини з художньою літературою починається з мініатюр народної творчості - потішок, пісень, потім вона слухає народні казки. Глибока людяність, надзвичайно точна моральна спрямованість, живий гумор, образність мови – риси цих фольклорних творів-мініатюр. На завершення дитині читають доступні йому авторські казки, вірші, оповідання. Народ — неперевершений учитель дитячої мови. Ні в якому іншому творі, крім народних, ви не знайдете такого ідеального розташування важковимовних звуків, такого дивно продуманого поєднання слів, мало відрізняються один від одного за звучанням. Подорож у світ казки розвиває уяву та уяву дітей, спонукає до творчості.

Так писав К. Ушинський про силу слова, що не тільки дитина вчиться з умовних звуків, вивчаючи рідну мову, а п'є духовне життя і силу з рідних грудей рідного слова. Воно пояснює їй природу так, як жоден природознавець не міг би пояснити її, знайомить її з характером оточуючих людей, із суспільством, у якому вона живе, з її історією та прагненнями, як жоден історик не міг її ознайомити; вводить його в народні вірування, в народну поезію, в яку не міг би ввести жоден естетик; воно, нарешті, дає такі логічні концепції та філософські погляди, які, звичайно, жоден філософ не міг би донести до дитини. Ці слова великого вчителя вказують не лише на очікуваний результат навчання рідної мови, а й на методику її вивчення: довіряйте «мові-вчителю», який «не тільки багато вчить, а й навчає напрочуд легко, деякими недосяжно». простий метод».

Таким чином, допомагаючи дітям оволодіти мовою художнього твору, вчитель виконує завдання виховання. За словами українського вчителя В. Сухомлинського, читання книг – це шлях, яким умілий, розумний, мислячий

вихователь знаходить шлях до дитячого серця. Художня література формує моральні почуття й оцінки, норми моральної поведінки, виховує естетичне сприйняття.

Твори літератури сприяють розвитку мовлення, дають зразки рідної літературної мови [78]. Є. Флеріна зазначала, що літературний твір дає готові мовні форми, словесні характеристики образу, визначення, які діють на дитину. За допомогою художнього слова до школи, до засвоєння граматичних правил, маленька дитина практично засвоює граматичні норми мови в єдності з її словником [88].

Н. Карпінська також вважала, що художня книга дає чудові зразки літературної мови. У оповіданнях діти вчаться лаконічністю й точності мови; у віршах – музикальність, мелодійність, ритмічність рідної мови; у казках – точність, виразність [32].

З книги дитина дізнається багато нових слів, образних виразів, її мова збагачується емоційно-поетичним словником. Література допомагає дітям висловити своє ставлення до почутого, використовуючи порівняння, метафори, епітети та інші засоби образної виразності. При читанні книги зрозумілий зв'язок мови з естетичним розвитком, мова засвоюється в її естетичній функції. Володіння мовно-образно-виражальними засобами служить розвитку художнього сприйняття літературних творів. Виховна функція літератури здійснюється особливим, властивим лише мистецтву, силою впливу художнього образу [81].

Отже, ввести дитину у світ словесного мистецтва – означає ознайомити її з існуванням цього мистецтва як невід'ємної частини життя кожної людини, привчити дитину до постійного спілкування з ним (мистецтвом), показати різноманіття жанрів. художньої літератури, виховувати почуття слова, викликати інтерес. любов і потяг до книги.

Для успішного вирішення проблем морального виховання маленьких читачів, а точніше юних слухачів, художніми засобами необхідно спиратися на особливості сприйняття художніх текстів дітьми дошкільного віку.

Сьогоднішній день вимагає ґрунтовного перегляду життєвих, духовних цінностей. Йдеться про збереження культурної спадщини українського народу, зокрема української мови.

Відповідно до нової редакції Закону України «Про дошкільну освіту», «завданнями дошкільної освіти є: збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини; виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови» гостро постає питання про розвиток українського мовлення у дошкільників [4].

1.2. Особливості розвитку мовлення дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Мовленнєвий розвиток дитини – один із основних чинників становлення особистості в дошкільному дитинстві. Відповідно змісту Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», мовлення є засобом і способом реалізації всіх сфер життєдіяльності дитини дошкільного віку в основних лініях розвитку [4].

Мовленнєва діяльність займає особливе місце в системі психічних процесів особистості. Як основа мислення і регулятор поведінки вона виконує соціальну функцію, що забезпечує пристосування людини до навколишнього середовища.

На думку вчених (Л. Виготський, А. Леонтьєв, А. Лурія, С. Рубінштейн, Є. Соботович, Г. Урунтаєва та ін.), у дітей 5-7 років мовлення стає довільним самостійним процесом. Дослідження авторів (Л. Вавіна, А. Гвоздєв, М. Кольцова, М. Лісіна, А. Люблінська, А. Маркова, В. Тарасун) стверджують, що мовлення дитини вже в цей віковий період переходить у розумову інтелектуальну діяльність.

Діти з розумовою відсталістю – це особлива категорія дітей з органічними та функціональними порушеннями нервово-психічних процесів, які спричиняють уповільнення темпів розвитку психіки дитини, що проявляється у відсутності загального запасу знань, нестійкості уваги, поверхневому сприйнятті, порушення пам'яті, незрілість. втома під час пізнавальної діяльності.

Численні дослідники, які вивчають дітей із затримкою психічного розвитку (ЗД), відзначають складність і різноманітність картини дефекту, зачіпаються різні сторони психічної діяльності (Т. Власова, М. Певзнер, К. Лебедінська, В. Любовський та ін.).

Проблема розумової відсталості займає значне місце в сучасній спеціальній психології. Вивченню її етіології, перебігу та пошуку методів корекції присвячено ряд досліджень у цьому напрямку (Т. Вісковатова, Т. Власова, Т. Ілляшенко, К. Лебедінська, В. Любовський, М. Певзнер, В. Ульєнкова та ін.). Проблемі формування індивідуальних психічних функцій у дітей із затримкою психічного розвитку акцентували увагу А. Обуховська, Т. Сак, Н. Стадненко, В. Тарасун, А. Хохліна, С. Шевченко та інші.

Вже в дошкільному віці діти з ХРН не справляються з програмними вимогами дитячого садка і не досягають необхідного рівня готовності до шкільного навчання до вступу до школи. Вони також погано оперують знаннями, якими володіють: їм може бути важко порівнювати навіть добре відомі предмети, виділяти істотні ознаки, у спілкуванні вони неправильно будують речення, плутають слова, близькі за вимовою, не можуть послідовно висловити свої думки. , вони не реагують на прохання до них вчителя, створюючи враження занадто сором'язливих і мовчазних. Дитина не здатна часто розуміти і виконувати звернені до нього прохання, погано і мало говорить, не емоційно.

У дітей цієї категорії, поряд із порушеннями різних психічних функцій, в тій чи іншій мірі несформована мовна система та використання мовних елементів на практичному рівні, що, у свою чергу, обмежує можливості

переходу до оволодіння мовою на вищий рівень і розуміння складних мовних шаблонів.

Передача мовлення дітей із затримкою психічного розвитку має свої особливості і багато в чому відрізняється від мовлення дітей з нормальним розвитком. Це проявляється в бідності словникового запасу, неузгодженості слів у реченні, недиференційованості звуків, неправильній вимові окремих звуків, що призводить до труднощів і поганої успішності навчання в масовій школі.

Доведено, що у дітей з розумовою відсталістю спостерігається недостатній або порушений розвиток усіх структурних компонентів мовлення. Дослідження Н. Борякової, С. Зоріної, Т. Ілляшенко, Л. Кашуби, Р. Лалаєвої, А. Мальцевої, І. Марченка, Л. Савчука, А. Слеповича, Р. Тригера, С. Шевченка та ін. специфіка розвитку мовленнєвої діяльності дітей із затримкою психічного розвитку: їхнє розмовне побутове мовлення мало відрізняється від норми, але словниковий запас виснажений, особливо активний; спостерігається невідповідність між обсягом активного і пасивного словникового запасу, особливо для слів, що позначають якості та ставлення.

Дошкільнятам з ДПР не вистачає слів, що позначають загальні поняття, і, в той же час, багато слів, що конкретизують ці поняття, розкривають їх суть.

У сучасних умовах актуальність даної проблеми відповідає базовій складовій дошкільної освіти з точки зору мовленнєвої компетенції старшокласників, тобто доцільно для цього вміння використовувати українську мову в конкретних умовах (до висловлювати свої думки), наміри, навчання тощо). та інші), використовують як вербальні, так і невербальні (міміка, жести, рухи), та інтонаційні засоби мовленнєвої виразності.

Співвідношення невербального та вербального спілкування в процесі онтогенезу за законами гетерохронії. Ці засоби комунікації являють собою структурно-мантичну єдність усього комунікативного процесу, що

забезпечує інформаційний зміст висловлювання і водночас їх емоційно-експресивну виразність.

Тому пошук шляхів активізації мовленнєвої діяльності дітей із затримкою психічного розвитку, що сприяють корекції пізнавальної та мовленнєвої діяльності, оволодіння навичками та вміннями мовленнєвого спілкування, є актуальним і набуває особливого значення в сучасних умовах.

Сучасний аспект вивчення питання про структуру мовленнєвого дефекту у дітей із ЗПР дитячого типу тісно пов'язаний з розвитком мовленнєвої пізнавальної діяльності, моделюванням мовлення та мислення в процесі онтогенезу. Дослідження зарубіжних та вітчизняних вчених А.В. Валлон, Л. Виготський, Ж. Піаже, А. Лурія дозволили досягнути фундаментальні принципи спілкування і мовлення, зокрема, когнітивні передумови розвитку мовлення та мови, закономірності та напрями мови та мислення в онтогенезі та мислення. підкреслити сам сенс цієї проблеми...

При розумовій відсталості спостерігаються всілякі порушення мовлення, які спостерігаються і у дітей з нормальним розвитком. Характерною ознакою клінічної картини мовленнєвих порушень, формування у дітей з ДПР є складність мовленнєвої ситуації, наявність комплексу мовленнєвих порушень, поєднання різного роду вад мовлення.

Проявів спорідненого мовлення за загальними психопатологічними особливостями цих дітей багато, з особливою охороною мовленнєвої діяльності в цілому. У дітей із затримкою психічного розвитку порушуються всі сторони мовлення: фонематична, лексична, граматична та синтаксична.

Є. Мальцева виділяє три групи ЗПР з урахуванням їх мовленнєвих порушень:

1) діти з ізольованим дефектом, що проявляється в неправильній вимові лише однієї групи звуків. Порушення, пов'язані з порушенням будови артикуляційного апарату, недорозвиненням мовленнєвої моторики;

2) діти з ледачими фонетико-фонематичними порушеннями. Звукові дефекти охоплюють 2-3 фонетичні групи і виявляються в різноманітних

звукосполученнях. Спостерігаються порушення слухової диференціації звуків і фонематичного розбору;

3) діти із системним недорозвиненням усіх сторінок мовлення (ІАС).

Таким чином, у дошкільників із ЗПП спостерігається ряд прогалин у розвитку фонової сторони мовлення. Затримки формування фонетичного рівня у дітей цієї категорії дошкільного віку призводять до порушення формування мовних процесів аналізу і синтезу, до порушень писемного мовлення. Тому їхнє навчання, вивчення та корекція мовних порушень у ЗПП у дошкільному віці є необхідною умовою підготовки цих дітей до школи.

Мовлення дітей із затримкою психічного розвитку характеризується мізерним словничним запасом, недостатньою сформованістю граматичної структури мови. Діти не використовують у своєму мовленні прислів'я, яскраві вислови, епітети, метафори та фрази. Важко зрозуміти застосування (використання в звичайних меблях, посуді, овочах тощо).

Більшість дітей із ЗПП не розуміють зв'язку між загальними та конкретними поняттями (стіл, шафа, меблі, ліжка). У експресивному мовленні вживається невелика кількість прикметників і прислівників. Мовлення містить граматичні слова та неправильну послідовність слів.

Для дошкільників із затримкою психічного розвитку характерне значне переважання поліморфних порушень звуковимови над мономорфними. У більшості випадків порушення вимови охоплюють три і більше фонетичних груп звуків. На першому місці серед порушень вимови звуків у дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю стоять дефекти вимови дзвінких звуків Л, Р, за ними йдуть дефекти вимови свистячих і шиплячих звуків. Серед порушень звуковимови у дітей цієї категорії переважним є змішування звуків. Мовний дефект визначається як фонетико-фонематичний.

Крім фонетико-фонематичних порушень, є значні порушення в розвитку лексико-граматичної сторони мовлення: обмежений і недиференційований словниковий запас, примітивна структура речень.

Вражаюче мовлення таких дітей характеризується недостатньою диференціацією мовленнєво-слухового сприйняття, звуків мовлення, нерозпізнавання значення окремих слів. Діти з ХРН не чітко розрізняють такі поняття, як «композиція», «звук», «буква». У них формуються лише прості форми фонематичного розбору. Складні форми звукового розбору (визначення послідовності та кількості звуків у слові) викликають труднощі.

Трансляція дітей з ХРН значною мірою залежить від наявності емоційної складової. Отже, при складанні розповіді за серією сюжетних картинок, цікавих і доступних, дитина може скласти граматично правильне складне речення, використовувати пряму мову, вносити в свої розповіді власні фантазії та різноманітні елементи. При цьому мовлення супроводжується виразною інтонацією, адекватною мімікою, емоційною жестикуляцією. Але все це буде зроблено тільки тоді, коли завдання буде легким, цікавим, необмеженим часом і правилами. У завданнях, що обмежують мовленнєву діяльність певними межами, коли потрібно мислення, чітке формулювання, правильне словесне оформлення, спостерігається зниження мовленнєвої активності, труднощі підбору слів, неточне їх вживання.

Зв'язне мовлення дітей дошкільного віку з ХРН знаходиться на низькому рівні розвитку. Відзначається відсутність мовленнєвого оформлення, порушення логічного зв'язку. Відзначається невідповідність перекладу. Якщо діти емоційно бадьорі, то вони можуть охоче вступати в спілкування і вести діалог. Але вони не продумують свої відповіді, в цьому плані їм властива імпульсивність, наявність зайвих асоціацій.

Також відзначено, що для дошкільнят із затримкою психічного розвитку характерна несформованість процесів інтонаційного вираження мовлення. У цих дітей порушуються процеси диференціації різних видів інтонації, їх наслідування, а також самостійного відтворення. У дошкільників із затримкою психічного розвитку відзначається недорозвинення емоційної

виразності, що певним чином впливає на здатність дітей виражати свої емоції через інтонаційне оформлення власної мови.

Існує кілька точок зору щодо розвитку невербальної комунікації у дітей з ХРН. Деякі автори вважають, що невербальне спілкування у дітей з ХРН знаходиться у межах вікової норми. Інші автори (О.Леханова, О.Павлова та ін.), точок зору яких ми також дотримуємось, вважають, що невербальне спілкування дітей з ХРН є специфічним, що кількісно та якісно відрізняється від спілкування дітей з ХРН. нормальний розвиток.

Отже, у дошкільників із ХРД особливості невербального спілкування проявляються не лише на рівні власного використання невербальних засобів при передачі інформації, а й на рівні сприйняття та розуміння інформації. Дошкільнята з ЗПР використовують і розуміють простіші засоби невербального спілкування (рухи, жести, міміка, погляди), характерні для дітей більш раннього віку. У їхньому репертуарі невербальної комунікації переважають міміка та зорова взаємодія, тоді як однолітки з нормальним розвитком у процесі спілкування використовують переважно жести і, меншою мірою, міміку та погляди. Якість розуміння та використання невербальних засобів спілкування у дітей із затримкою психічного розвитку значною мірою залежить від того, які умови для фізичного, психічного та соціального розвитку дошкільника були створені спільними зусиллями педагогів та батьків. Активізація невербальних засобів спілкування у дітей дошкільного віку є складним завданням соціального аспекту виховання.

Таким чином, одним із головних завдань логопедів, дефектологів та батьків є активне використання вербальних та невербальних засобів спілкування для активізації мовленнєвої діяльності, розвитку комунікативних навичок у дітей із затримкою психічного розвитку.

При організації роботи з розвитку мовлення дітей з НПП слід звернути увагу на такі питання:

- використання фольклорного матеріалу для посилення мовної активності та розвитку пізнавальних процесів у дітей із затримкою розумового розвитку,
- Визначення сенсу та особливостей використання вербальних та невербальних засобів спілкування в корекційній роботі, як основи успішного психічного та мовного розвитку,
- розробка та вдосконалення методів та прийомів формування мовної діяльності,
- максимальне використання в корекції дефектів мови у дошкільнят з СЛР різних аналізаторів (слухового, зорового, мовно-моторного, кінестетичного) з урахуванням особливостей міжаналітичних зв'язків, властивих цим дітям, а також їх психомоторних навичок (артикуляційна, мануальна, загальна мотор)

Тож, підсумовуючи, зазначимо що основними завданнями із мовленнєвого розвитку дітей із затримкою психічного розвитку є формування фонетико-фонематичних процесів, лексико-граматичної і синтаксичної сторін мовленнєвої комунікації; використання фольклорного матеріалу, як засобу активізації мовленнєвої діяльності, розвитку комунікативних здібностей дітей досліджуваної категорії та однієї з умов формування мовленнєвої компетенції, умовою і засобом усунення затримки психічного та мовленнєвого розвитку.

1.3. Корекційний вплив художнього слова на розвиток мовлення дітей із затримкою психічного розвитку.

На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти в Україні однією з актуальних вбачається проблема забезпечення ефективності освітнього процесу, пошук таких засобів педагогічного корекційного впливу на особистість дитини з порушенням психофізичного розвитку, які б

забезпечували достатній для її успішної соціалізації та самореалізації розвиток особистості в умовах перебування у дошкільному навчальному закладі.

Актуальність теми зумовлена соціальною потребою розвитку мовлення дітей як важливої складової формування особистості та пріоритетним напрямком Національної доктрини розвитку освіти в Україні, Закону України «Про освіту». , передбачаючи вдосконалення форм, методів, засобів і методів навчання дітей рідної мови, формування культури словесного спілкування....

Народна педагогіка склалася історично в давнину. Воно існує стільки, скільки існує сам народ. Мистецтво слова передусім знайшло своє втілення в народній творчості – у казках, легендах, епохах, приказках, прислів'ях та інших пам'ятках народної педагогіки. Усі види і жанри народної творчості здебільшого доступні, зрозумілі дітям за змістом і формою, наділені ігровими моментами і легко сприймаються ними.

Отже, фольклорний матеріал є сприятливим ґрунтом, на основі якого може проводитися мовленнєва корекційна робота. Народне художнє слово є одним із засобів не лише виховання, а й розвитку мовлення дитини. Усі види і жанри народної творчості здебільшого доступні, зрозумілі дітям за змістом і формою, наділені ігровими моментами і легко сприймаються ними, а тому можуть бути використані в корекційній роботі [58]. З малюнка 1.1. (Додаток А), бачимо, що до малих фольклорних жанрів належать казки та легенди, пісні й думи, загадки, прислів'я та приказки, іграшки, колискові, ігри, маленькі друзі тощо [69].

Використовуючи у своєму мовленні прислів'я та приказки, діти з ЗПР вчать чітко, лаконічно, виразно висловлювати свої думки та почуття, інтонаційно забарвлюючи своє мовлення, розвивають уміння творчо вживати слово, уміння образно описувати предмет, давати йому значення. яскрава характеристика [63].

Відгадування та складання загадок також впливає на різнобічність мовленнєвого розвитку дітей з розумовою відсталістю. Використання

різноманітних засобів виразності для створення метафоричного образу в загадці (техніка персоніфікації, використання багатозначності слів, означень, епітетів, порівнянь, особлива ритмічна організація) сприяють формуванню образності мовлення дітей дошкільного віку. Загадки збагачують словниковий запас дітей за рахунок багатозначності слів, допомагають побачити другорядні значення слів, формують ставлення до переносного значення слова [32].

Вони допомагають засвоїти звукову і граматичну структуру мови, змушуючи зосередитися на мовній формі та проаналізувати її. Щоб викликати у дітей інтерес і потребу в доведенні, необхідно поставити перед дитиною конкретну мету під час відгадування загадок: відгадати загадку не просто, а довести, що відповідь правильна. Необхідно вчити дітей сприймати предмети і явища навколишнього світу в повноті і глибині зв'язків і відносин. Попереднє ознайомлення з тими предметами і явищами, про які будуть запропоновані загадки. Тоді докази будуть більш обґрунтованими і повними.

Систематична робота з розвитку в дітей віком мовних навичок - при розгадуванні загадок розвивається вміння оперувати безліччю цікавих доказів задля кращого обґрунтування відгадування. Щоб діти з ННР швидше освоїли описову форму мови, необхідно звернути увагу на мовні особливості загадки, навчитися помічати красу та оригінальність художнього образу, розуміти якою мовою він створений, розвиватися смак до точних і образних слів. побачити композиційні особливості загадки, відчувати своєрідність її ритмів та синтаксичних побудов. Для цього проводиться аналіз мови загадки, приділяється увага її побудові [90].

Освоєння навичок описової моливти буде успішнішим, якщо поряд із загадками як зразки взяті літературні твори, ілюстрації, картини. Отже, у вигляді загадки в дітей віком розвивається чутливість до мови, вони вчаться користуватися різними інструментами, підбирати потрібні слова, поступово освоюючи образну систему промови.

Поширений жанр дитячого фольклору – пісня. У дітей під час співу зникає підвищена напруга дихальних, голосових та м'язів артикуляції. Спів допомагає розвинути силу голосу, чистоту його звуку та мелодійність мови.

Виховне значення колискової у житті дитини з ПРЛ надзвичайно велике. Через колискові така дитина починає слухати та вчити звуки рідної мови.

Діти з БЛД, у яких порушення промови викликані органічними ураженнями центральної нервової системи, стомлюються, швидко втомлюються, особливо при розумовій діяльності. Вони можуть бути дратівливими, збудженими, загальмованими, неспокійними, неспокійними; їхній настрій швидко змінюється через емоційну нестабільність [33]. У дитини часто порушується сон. У цьому випадку, щоб сон був міцним і здоровим, рекомендується розповісти казку і ніжно заспівати колискову. Колискові збагачують словниковий запас дітей з НІР за рахунок того, що вони містять широкий спектр інформації про навколишній світ, особливо ті предмети, які близькі дитячому досвіду і залучають своїм зовнішнім виглядом, наприклад, «кролик» [61].

Граматична різноманітність колискових сприяє розвитку граматичного ладу мови. Навчаючи дітей з Прл складати односкладні слова, ви можете використовувати ці пісні, оскільки вони створюють знайомі дітям образи, наприклад, зображення кішки. Причому це не просто кіт, а кошеня, кіт, кіт, кіт. Крім того, позитивні емоції, пов'язані з тією чи іншою колискою звичним чином, роблять це навчання успішнішим і сильнішим [61].

Дитячі пісні-дзвінки – типові календарні вірші. Форма призову разом із живими, найчастіше танцювальними ритмами, прямими зверненнями до явищ природи, рослин, тварин тощо. буд. надає оптимістичний колорит песням. Вони не тільки сприяють розвитку мови, дикції та інтонації, а й позитивно впливають на емоційний стан та настрій дітей, що дуже важливо.

Скормовка - невеликий гумористичний твір, побудований на чергуванні певних звуків, які, чергуючи, ускладнюють швидку вимову слів. Вони цікаві дітям своїм змістом, ритмом. Вивчивши текст, ви можете

запропонувати їх вимовити, змінивши силу голосу (шепоче-тихо-голосно), швидкість мови (швидко, посередньо, повільно) [69].

Казка – прозовий жанр усної народної поезії. Виховне та пізнавальне значення казки у житті дитини надзвичайно велике. Казка допомагає сформувати свідомість, певні моральні риси, характер. За допомогою цієї форми роботи ви можете реалізувати безліч освітніх, виховних, пізнавальних та розвиваючих завдань. Діти з ПММ повинні вміти розповідати як цілу казку, так і частинами; використовувати його образну мову, передати інтонацію персонажів [64].

Сприяють розвитку дрібної моторики, координації рухів, дитячі народні ігри. Дитячі народні ігри часто бувають рухливими, швидкими, вимагають від дитини інтелекту, спритності, кмітливості, сприяють розумовому, моральному, естетичному та фізичному вихованню дітей із ПММ. Спів не тільки регулює дихання, але водночас, як і музика, виховує свідоме та активне сприйняття ритму.

Малі форми фольклору лаконічні та зрозумілі за формою, глибокі та ритмічні. З їхньою допомогою діти з ПРЛ навчаються чіткої та звучної вимови, проходять школу художньої фонетики.

За допомогою малих форм фольклору можна вирішити практично всі завдання методики розвитку мови та поряд з основними методами та прийомами мовного розвитку дошкільнят із ЗПР можна і потрібно використовувати цей багатий матеріал словесну творчість людей.

Маючи гарну пам'ять, дитина може запам'ятовувати і відтворювати невеликі вірші, дитячі віршики і, багато разів слухаючи ту саму казку, може майже буквально передавати її значення, часто навіть не розуміючи значення слів. З боку вимови багато звуків. Більшість дітей правильно вимовляють такі важкі для навчання звуки, як наближаються до норми і чіткіше вимовляють свистячі звуки, з'являється звук. У деяких дітей є звуки пізнього онтогенезу (звуки), як правило, більшість малюків ще не видають звуки, що шипають, замінюючи їх відповідним жорстким свистом [62].

Формування мовного аспекту промови - надзвичайно складний процес, у якому дитина вчиться сприймати звернену щодо нього мовлення і керувати своїми мовними органами її відтворення. Мовні звуки, як особливо складна освіта, з'являються у дитини перші роки життя. У цьому процесі задіяні складні системи мозку та периферія (мовленнєвий апарат), які контролюються центральною нервовою системою. Шкідливі чинники, що послаблюють його, негативно впливають на формування звукової промови [27].

На думку М. Жінкіна, при нормативному мовному розвитку дитина не відразу опановує нормативну вимову. Довгий шлях дитини до освоєння звукової системи обумовлений складністю такого явища, як звуки мови, які дитина повинна навчитися сприймати та відтворювати. Виділення та розпізнавання фонем, насамперед, відбувається за допомогою фонематичного слуху та фонематичного сприйняття (часто ці поняття використовуються як тотожні). Також важливий фонетичний слух, що дозволяє розрізняти склади. Оскільки фонематичні реалізуються у разі вимови - звуках, важливо, щоб ці звуки вимовлялися нормативно, в умовних, звичних реалізаціях.

Мовлення, незвичне для певної мови, оцінюється фонетичним слухом як неправильне. За допомогою фонематичного та фонетичного слуху (також мовлення) здійснюється не лише сприйняття й оцінка чужого мовлення, а й забезпечується контроль за власним мовленням. Важливим показником нормативної вимови є нормально сформований словесний слух. Вивчивши результати обстеження дітей, особливості їх розвитку у тісній співпраці з логопедом, музичним керівником, психологом, ми визначили основні проблеми дітей з розумовою відсталістю:

- мовлення фразове, речення переважно прості;
- суттєві недоліки звуковимови;
- словник обмежений;
- Труднощі в постановці питань і вмінні дати на них розгорнуту відповідь;

- невміння скласти розповідь на запропоновану тему;
- труднощі в переказі казки чи оповідання;
- Труднощі у вивченні та запам'ятовуванні поезії.

Здатність сприймати й засвоювати мовлення, а потім говорити притаманна дитині від народження. Про це свідчать фізіологічні формування головного мозку, нервової системи, органів чуття, артикуляційного апарату. Вже дворічна дитина починає спілкуватися з оточуючими за допомогою мови. Оволодіння навичками мовлення дозволяє вступати у вільне спілкування з дорослими та однолітками, передавати набуті знання та отримувати нові враження від оточення [8].

Тому використання розмовних виразів у корекційній роботі з дошкільнятами зі СЛР дуже доречне. У скоромовці такі діти не тільки вчаться вимовляти складні поєднання звуків, а й тренують апарат артикуляції, вчаться керувати голосом, регулюючи його силу і темп. Подібні вправи - гарна основа для розвитку гарної дикції та інтонаційної виразності мови.

Розвиток зв'язного мовлення – це одна з наголовніших проблем в загальній системі роботи в дошкільному навчальному закладі, а особливо з дітьми із ЗПР. Адже ці діти потребують поглибленої, більш досконалішої праці над розвитком мовлення, ніж нормотипові діти. У дітей із ЗПР, перш за все, страждає формування мовленнєвої готовності до навчання у школі та саме навчання. Вивченням і подоланням даної проблеми займаються вчені досить тривалий час, але вона й надалі потребує детального вивчення. Саме тому, це питання є актуальним на наш час [40].

Висновки до першого розділу

У першому розділі були розглянуті питання виховного та розвивального значення художнього слова, особливостей розвитку мовлення

дошкільників із затримкою психічного розвитку, корекційного впливу художнього слова на розвиток мовлення дітей цієї категорії дітей.

У роботі нами детально було проаналізовано проблему порушення усного мовлення у дітей із ЗПР та визначено основні його недоліки, а саме: значні порушення звуковимови; обмежений словник; труднощі в постановці запитань і в можливості докладно відповісти; труднощі у складанні розповіді на запропоновану тему або у переказуванні казки, історії, вивченні і запам'ятовуванні віршів тощо.

Теоретичний аналіз засвідчив про те, що саме використання в освітньому процесі художнього слова є сприятливим ґрунтом, на основі якого можна здійснювати роботу з розвитку зв'язного мовлення дітей із затримкою психічного розвитку. Всі типи і жанри дитячих творів, зокрема фольклору є доступними, зрозумілими дітям по змісту і формі, наділені ігровими сюжетами і легко сприймаються ними, тому можуть використовуватися в корекційній роботі.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ

2.1. Зміст і методика дослідження

Дослідження обраної проблеми проводилося протягом 2020-2021 р.р. і включало такі етапи:

Перший етап. На початковому етапі нами було проаналізовано спеціальну літературу з проблеми дослідження, визначено актуальність, об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження.

Другий етап полягав у проведенні дослідження, у ході якого: досліджено рівні розвитку зв'язного мовлення дітей із затримкою психічного розвитку; висвітлено шляхи активізації розвитку зв'язного мовлення; перевірено ефективність впливу художнього слова на розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників із затримкою психічного розвитку.

На *третьому етапі* відбулося узагальнення результатів дослідження, внесення відповідних коректив.

База дослідження: Базою дослідження став Сумський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 12 «Олімпійський» м. Суми, Сумської області.

Контингент досліджуваних – діти із затримкою психічного розвитку в кількості 36 чоловік.

Констатувальний етап дослідження мав на *меті* виявлення рівнів розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Під час проведення експериментальної роботи нами використовувалися такі *методи дослідження* на констатувальному етапі: теоретичні (аналіз та синтез результатів обстеження, порівняння, класифікація та узагальнення); математичні та статистичні методи педагогічного дослідження (виявлення

рівнів знань, моніторинг); емпіричні (спостереження, анкетування, опитуання батьків, бесіди тощо).

Бесіди проводилися з вихователями груп, з метою виявлення проблем розвитку зв'язного мовлення дітей із затримкою психічного розвитку. Нами були проаналізовані висновки спеціалістів, які обстежували дітей.

Анкетування. Була розроблена анкета для батьків «Залучення дитини до художньої літератури», де були виділені шість питань з метою визначення відношення родини до художнього слова. На основі однієї анкети було розроблено іншу анкету «Мовлення вашої дитини» з відкритими відповідями з метою пізнати дитину, знайти індивідуальний підхід, підібрати нові прийоми розвитку мовлення (див. додаток Б).

Моніторинг – це засіб контролю, що забезпечує безперервне спостереження за станом освітньої роботи з розділу художня література.

Мета моніторингу: визначити рівні сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку на основі використання художнього слова. Особливим показником результативності роботи групи є засвоєння дітьми обсягу потрібної інформації, життєво важливих умінь і навичок, системи ціннісних ставлень до світу та до самого себе.

Основний метод – *спостереження* проводився під час звичайних для дітей видів діяльності: ігрової, трудової, самостійної та режимних моментів – заняттях, прогулянках, приймання їжі тощо. Ми спостерігали за поведінкою дітей, особливостями їх спілкування, зацікавленнями, досягненнями. Також використовувалися ігрові вправи, бесіди, індивідуальні та групові заняття, широко залучалися до роботи батьки групи.

Ми враховували три основні принципи : створення умов для розкриття знань з розділу художня література, максимальна реалізація навичок дитини з даного освітнього предмету, спрямованість на підвищення результативності освітнього процесу.

Під час обстеження використовували діагностичні методи та прийоми, які допомогли виявити рівені розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників із затримкою психічного розвитку (високий, достатній, середній, низький).

2.2. Результати констатувального етапу дослідження.

Перший етап роботи – констатування. Його мета: визначити рівні сформаності зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Відповідно, нами було визначено такі завдання:

1. Проаналізувати особливості мовлення дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку;
2. Вивчити педагогічні умови використання художнього слова в роботі з дітьми старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку;
3. Визначити критерії та рівні розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Паралельно проводилися робота з батьками – бесіди та анкетування (див. додаток Б) на тему «Художня література в житті вашої дитини». Розроблена анкета для батьків «Залучення дитини до художньої літератури», де були виділені шість питань з метою визначення відношення родини до художнього слова .

За результатами анкети на питання: *Чи часто Ви ходите з дитиною до книжкової крамниці?* 15% - кожен раз, коли знаходимося поруч; 60%-це буває рідко; 25 % -по мірі надходження нового матеріалу.

Питання : *Чи знаєте яку літературу потрібно вибирати дитині ?* 10% з опитуваних відповіли - не знаю, дитина обирає сама; 5%-прошу поради у продавця; 25%- знаю і обираю книги, залежно від віку дитини.

На питання : *Чи розглядаєте Ви з дітьми ілюстрації в книгах ?* 50% відповіли, що розглядаю, тільки ті які цікаві дітям; 50 % - розглядаємо і обговорюємо з дітьми.

На питання: *Чи обговорюєте Ви з дитиною прочитане?* 40 % опитуваних відповіли, що обговорюють завжди, використовуючи запитання; 60% - якщо цього хоче дитина.

Питання : *Що Ви використовуєте задля того, щоб виховати у дитини бережне ставлення до книги?* 65% - використовують бесіди, пояснення, мультфільми; і дуже гарно, що залишилося 35 % батьків, які вчать своїх дітей бережливого ставлення до книги через власний приклад.

На питання : *Що Виробите, щоб викликати у дитини інтерес до книги?* На жаль «нічого» відповіли – 20 %, показую красиво оформлені шедеври – 55%, і 25 % - опитуваних відповіли використовую сюрпризні моменти і один тато відповів, що ненав'язливо (по бажанню дитини) намагаємся гортати та читати книжки.

Результати опитування засвідчили приділення недостатньої уваги з боку батьків формуванню інтересу до книги, художньої літератури.

Далі нами було запропоновано батькам другу анкету *«Мовлення вашої дитини»* з відкритими відповідями з метою з'ясування індивідуальних особливостей дитини.

На питання про те, які види діяльності впливають на розвиток мовлення у дітей, більшість батьків відповіли, що це є гра.

На питання: *«Як Ви спілкуєтеся в сім'ї з дитиною?»*, відповідали, що слухають з інтересом дітей, задають їм запитання. Жоден з батьків не відповів позитивно, що його дитина складає вірші, фантастичні історії, але часто говорять про свої мрії і фантазії.

На питання *«Які труднощі Ви відчуваєте при розвитку дитячого мовлення?»*, батьки відповіли, що зазнають труднощів у відсутності фону у дітей при вимовленні.

За результатами анкети було визначено, що батьки мало спілкувалися з дітьми, недостатньо приділено увагу читанню книжок.

Для здійснення *моніторингу* організовувалися контрольні та підсумкові заняття, де було виявлено рівень знань дітей з розділу художня література. Опитування проводилося з кожною дитиною індивідуально, згідно програмових розділів художньої літератури. Під час дослідження ми керувалися критеріями виявлення рівнів засвоєння знань та чотирма рівнями оцінювання (високим, достатнім, середнім, низьким).

Критерії, показники та рівні оцінювання:

1. Визначення рівнів сформованості знань про жанри літературних творів. Завдання: прочитати казки, оповідання, вірші, байки і відповісти на питання: «Який твір ти зараз прослухав?», «Чому ти вважаєш, що це казка (вірш, оповідання, байка)?»

Високий рівень – дитина самостійно й правильно визначає жанри художніх творів, може обґрунтувати свою відповідь;

Достатній рівень – дитина розпізнає й називає жанри літературних творів, пояснює свій вибір, але потребує незначної допомоги вихователя;

Середній рівень – дитина відповідає та дає пояснення після допомоги вихователя;

Початковий рівень – дитина не може самостійно визначити жанр художнього твору.

Таблиця 2.1

Рівні сформованості знань про жанри літературних творів

Рівень	Контрольна група 1		Контрольна група 2	
	Кількість Дітей	%	Кількість Дітей	%
Початковий	4	22,2 %	5	27,8 %
Середній	12	66,7 %	11	61,1%
Достатній	2	11,1 %	2	11,1 %
Високий	0	0	0	0

2. Визначення рівнів сформованості знань про назви і зміст художніх творів. Завдання: прочитати дітям твір і поставити такі запитання: Як називається цей твір? Хто його автор? Про що йдеться у цьому творі? Хто головні герої цього твору?

Високий рівень – дитина називає твір та його автора, може відповісти на запитання за змістом, дає розгорнуті відповіді;

Достатній рівень – дитина може помилитися в назві твору або його автора, на запитання за змістом дає повні, розгорнуті відповіді;

Середній рівень – дитина не може згадати назву твору та автора твору, на запитання за змістом відповідає невпевнено з допомогою дорослого;

Початковий рівень – дитина не називає автора та назву твору, не може згадати зміст та не може відповісти на запитання дорослого.

Таблиця 2.2.

Рівні сформованості знань про назви і зміст художніх творів

Рівень	Контрольна група 1		Контрольна група 2	
	Кількість Дітей	%	Кількість Дітей	%
Початковий	2	11,1 %	2	11,1 %
Середній	12	66,7 %	11	61,1 %
Достатній	4	22,2 %	5	27,8 %
Високий	0	0	0	0

3. Оцінювання рівнів розвитку зв'язного мовлення у процесі вивчених на пам'ять фольклорних творів. Завдання: *розповісти напам'ять вірші, пригадати загадку, лічилку, скоромовку.*

Високий рівень – дитина виразно декламує вірш, інтонаційно передає настрій твору, знає назву і автора вірша;

Достатній рівень – дитина виразно читає вірш, знає автора та назву, але іноді потребує нагадування слів дорослими;

Середній рівень – дитина читає вірш невиразно, не називає автора або назву твору, чекає на нагадування слів дорослими;

Початковий рівень – дитина не може прочитати вірша напам'ять, не пригадує жодної загадки, скороговки.

Таблиця 2.3.

**Оцінювання рівнів розвитку зв'язного мовлення
у процесі вивчених на пам'ять фольклорних творів**

Рівень	Контрольна група 1		Контрольна група 2	
	Кількість дітей	%	Кількість дітей	%
Початковий	5	27,8 %	4	22,2 %
Середній	10	55,6 %	11	61,1 %
Достатній	3	16,6 %	3	16,6 %
Високий	0	0	0	0

4. Визначення рівнів сформованості розуміння дітьми прихованого змісту фольклорних творів. Звдання: пропонували дітям пояснити значення прислів'їв та приказок.

Високий рівень – дитина правильно визначає прихований зміст твору, може аргументувати свою відповідь.

Достатній рівень – дитина не завжди може самостіно визначити прихований зміст прислів'я, потребує навідних запитань дорослого.

Середній рівень – дитина відповідає невпевнено, лише з допомогою дорослого.

Початковий рівень – не може виконати завдання, навіть з підказками дорослого.

Таблиця 2.4.

**Рівні сформованості розуміння дітьми прихованого змісту
фольклорних творів**

Рівень	Контрольна група 1		Контрольна група 2	
	Кількість дітей	%	Кількість дітей	%

Початковий	9	50 %	6	33,3 %
Середній	8	44,4 %	9	50 %
Достатній	1	5,56 %	3	16,6 %
Високий	0	0	0	0

Результати дослідження засвідчили, що діти із затримкою психічного розвитку перебували на низькому та середньому рівні розвитку та потребували корекційної роботи. Отримані результати свідчать про те, що у обох групах є діти з різними рівнями розвитку мовлення та розумових здібностей. Про це свідчать результати зведеної таблиці мовлення дітей.

Таблиця 2.5.

**Узагальнені рівні розвитку зв'язного мовлення дітей
із порушенням мовлення на констатувальному етапі дослідження**

Рівень	Контрольна група 1		Контрольна група 2		Загальні зведені дані
	Кількість дітей	%	Кількість дітей	%	%
Початковий	5	27,8 %	4	22,2 %	25,1 %
Середній	10	55,6 %	11	61,1 %	58,3 %
Достатній	3	16,6 %	3	16,6 %	16,6 %
Високий	0	0	0	0	

Узагальнені результати дослідження засвідчили, що дітей з *високим рівнем* розвитку ні в контрольній групі 1, ні в контрольній групі 2 не виявлено, тобто склало – 0%. При проведенні дослідження було виявлено, що в групах були присутні діти *достатнього рівня розвитку*, які розпізнавали й називали жанри літературних творів, пояснювали свій вибір, але потребували

незначної допомоги вихователя. На завдання, де вихователь читав твір, а потім ставив запитання, діти з достатнім рівнем розвитку помилитися в назві твору або його автора та на запитання за змістом давали повні, розгорнуті відповіді. Ці дошкільники виразно читали вірш, знали автора та назву, але іноді потребували нагадування слів дорослими та не завжди змогли самотіно визначити прихований зміст прислів'я, потребували навідних запитань дорослого. Таких дітей з достатнім *рівнем розвитку* становило – 16,6% із загальної їх кількості.

Більшість дітей мали *середній рівень* розвитку, такі діти відповідали та давали пояснення після допомоги вихователя, вони не змогли згадати назву твору та автора твору, на запитання за змістом відповідали невпевнено та з допомогою дорослого. Діти читали вірш невиразно, не називали автора або назву твору, на завдання пояснити приказку та прислів'я діти відповідали невпевнено, лише з допомогою дорослого. Їх кількість склала – 58,3% від загальної кількості дітей

Нажаль, під час перевірки було виявлено, що в групах дітей із затримкою психічного розвитку були діти з *початковим рівнем* розвитку. Ці діти не змогли самотійно визначити жанр художнього твору, при прочитанні твору та запитанні не називали автора та назву твору, не змогли згадати зміст та не змогли відповісти на запитання дорослого; діти не змогли продекламувати вірш напам'ять та не пригадали жодної загадки, скоромовки, а також не виконали завдання навіть з підказками дорослого. Кількість цих дітей склала – 25,1 %.

Висновки до другого розділу

У другому розділі магістерського дослідження представлено організацію та методику проведення експериментального дослідження, представлено результати констатувального його етапу. Методика включала вивчення таких показників, як: визначення рівнів сформованості знань про

жанри літературних творів, про назви і зміст художніх творів. Оцінювання рівнів розвитку зв'язного мовлення у процесі вивчених на пам'ять фольклорних творів та рівнів сформованості розуміння дітьми прихованого змісту фольклорних творів.

Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що у дітей із затримкою психічного розвитку спостерігаються значні недоліки у розвитку зв'язного мовлення. Узагальнені результати показали переважання середнього (58,3%) та початкового (25,1%) рівнів розвитку досліджуваних показників. Високий рівень не був виявлений у жодної дитини, що склало 0%, а достатній рівень спостерігався лише у 16,6% дошкільників. Педагогічне спостереження показало, що діти недостатньо орієнтуються у назвах та жанрах художніх творів, його автора, важко згадують зміст та мають труднощі у відповіді на запитання дорослого, прочитуванні вірша напам'ять, загадки, скоромовки тощо.

РОЗДІЛ 3

ВПЛИВ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА НА РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

3.1. Шляхи активізації розвитку зв'язного мовлення дітей із затримкою психічного розвитку засобами художнього слова.

Плануючи корекційну роботу з урахуванням всіх виявлених на констатувальному етапі дослідження недоліків перед нами постали такі завдання, як:

- 1) формувати інтерес до художньої літератури у дітей із ЗПР;
- 2) використовувати художнє слово в роботі над автоматизацією звуків, розвитком дрібної моторики;
- 3) розширювати та збагачувати словник;
- 4) формувати культуру мовленнєвого спілкування;
- 5) удосконалювати художньо– мовленнєві навички під час читання віршів, в іграх-драматизаціях, театральній діяльності з дітьми із ЗПР;
- 6) вправляти в інтонаційній виразності, чіткій дикції;
- 7) виховувати інтерес до літературного мовлення, вміння милуватись його красою і мелодійністю.

Найперспективнішим жанром фольклору для розвитку мовлення дитини є комплексна робота з художнім словом. Художнє слово – це одна з форм комунікації і передачі людського досвіду з покоління в покоління. У зв'язку з цим ми провели експериментальне дослідження з використання художнього слова в роботі педагога групи дітей із затримкою психічного розвитку.

Для навчання використовувалися методи розвитку мовлення дітей дошкільного віку: картинки на основі картинок, вивчення віршів, переказ

казок та казок, методи непрямого навчання дітей з іншими, дидактичні ігри та вправи, уроки зі знайомства з навколишнім середовищем та словникова робота.

У своїй роботі ми використовували рухливі ігри, які дозволили вирішити кілька завдань одночасно: зняти фізичне навантаження та вплинути на розвиток мови. Зокрема ми використовували читання віршів під час виконання рухів. Спочатку їх вчили виконувати рухи без словесного супроводу, а потім і словесно – із завченими віршами.

Ми надавали великого значення використанню народних ігор у поєднанні з невеликими жанрами фольклору (приспів, звернення, дитячі віршики, прислів'я, приказки, байки, світили, дражнилки, фішки, розмовні висловлювання, розмовні вирази тощо. буд.). Діти багаторазово повторювали фольклорні твори чи його окремі частини, ігри цього типу дозволили розвинути різний фонетичний і лексичний матеріал.

Динамічний зміст малих поетичних народних форм, які швидко запам'ятовуються дітьми, участь у іграх у певних рухах (кидання каміння, кружляння, стрибки, нахили) сприяли розвитку узгодженості рухів зі словом. Корируючий та спрямований вплив народних танців посилював музично-поетичний супровід.

Організуючи народні ігри, ми спробували:

формувати поетичне мислення, мистецькі уподобання, цілеспрямованість, дисциплінованість, витримку;

зміцнити у дітей ортоепічні здібності, здатність говорити чи співати разом з однолітками, запам'ятовування співу рухами;

збагатити словник образними словами;

прищеплювати любов до Батьківщини, почуття колективізму та взаєморозуміння, прагнення дітей брати активну участь у спільній грі.

У процесі роботи використовувалися рухливі ігри, які проводилися парами (наприклад, Барабани) або колективно, з використанням діалогу або монологу. Під час народних рухливих ігор виконували підготовчу роботу у

формі бесід, розповідали народні казки, читали казки, розповідали про виготовлення атрибутів для ігор у давнину, розучували з дітьми конкретний мовний матеріал, вчили будувати діалоги, переказувати твори, які зробили свій внесок. розвитку зв'язного мовлення дошкільнят із затримкою психічного розвитку.

Народні хороводи, що використовуються нами, завжди супроводжувалися текстами пісень. Подібні ігри проводилися переважно у колі з використанням різних атрибутів (вінок, хустка, стрічка): «Подоряночка», «Хитре лисеня», «Мак», «Зайчик». Діти обирали лідера за допомогою фішок: Мішок котився, Заєць перебіг міст, що дуже сподобалося дітям [29].

Нами широко впроваджено корекційно-розвиваючі багатоваріантні ігри з мовними завданнями (дидактичні, рухливі, сюжетно-рольові), які сприяли комплексному впливу на розвиток зв'язного мовлення дітей із ДПК, проводилися як фронтально, так і з підгрупою.

Одними з найдоступніших і найчастіше використовуваних були дидактичні ігри, особливо ті, в яких могли брати участь усі діти. Наприклад, у грі «Порівняти» ми запропонували дошкільнятам пройти СЛР за допомогою лічильника чи самостійно розділити на дві команди. Одна команда вгадала, чому осінь - сумна пора (не пускають гуляти, йдуть часті холодні дощі, на асфальті великі калюжі, дме сильний холодний вітер, навколо бруд і сльота, птахи відлітають і т. д.), а з іншого - чому осінь - це весело (можна побачити) красиві пейзажі, багато смачних осінніх подарунків, можна плести вінки з листя, бігати і шелестіти листям під ногами), діти отримали можливість обґрунтувати свою відповідь, покращивши свою зв'язну мову.

Ми використовували заклики, що відповідають сезонним змінам у природі, вірші, загадки, швидкі та зрозумілі фрази, домовленості, прислів'я та приказки, міні-оповідання та казки, які не лише уточнили знання дітей про пору року, а й розширили їхню словниковий запас, закріпив навички

правильної вимови звуків, що спонукали до міркувань, збагатили емоційно-художній досвід:

Ми вважаємо важливим провести словникову роботу (додаток Г). Під час міні-екскурсій, спостережень відбувався розповідь чи читання літературних творів, під час яких у дітей виникали запитання щодо пояснення чи уточнення тлумачення змісту того чи іншого слова. Тому, добираючи мовленнєвий матеріал, ми багато разів його перечитуємо і за потреби спрощуємо або заздалегідь пояснюємо дошкільнятам з ДПД значення нових або рідковживаних лексем.

Одним із улюблених жанрів художньої літератури, який ми використовували у своїй творчості, є слово поетичний. Його впроваджували в різні форми роботи, на фронтальних, підгрупових та індивідуальних уроках. Ми широко вживали поетичне слово (І. Франко «Сип сніг», Л. Українка «Літо рум'яне минуле» та «Мамо, вже зима йде», П. Воронька «Їжачок хитрий»), що використовувалося в різних форми роботи, самовідданість, під час спостереження, на уроках образотворчого мистецтва та індивідуальних уроках. Ми також використовували художнє слово при виконанні дихальних і артикуляційних вправ, що допомагало уникнути повторень нецікавих для дітей звуків і складів. Наприклад, при постановці звук [р], поряд з чистими словосполученнями, використовували короткі рими типу «Журавлі-журавлі», «Сорока-ворона», при постановці звука [ж] — «А я бачив сон жовтий» і «Жовте сонечко, жовте стрічка». Таким чином дитина була включена в гру, втілена у відповідний образ, що сприяло більш ефективній корекційній роботі.

Розучування з дітьми з порушеннями мовлення українських віршів («Біжу, біжу по гаю», І. Кульська «Рак») та скоромовок («Жук у житі журился», «На городі садівник працює», Г. Бойко «Мури з мурмуркою»)) дозволили познайомити дітей з мелодією української мови та вправи в автоматизації звуків.

Скормовки не тільки вчили вимовляти важкі звуки, а й розвивали артикуляційний апарат, навчили володіти голосом, регулюючи його силу і темп. Такі вправи послужили основою для розвитку правильної дикції, автоматизації звуків.

У своїй роботі ми широко використовували моделі-замінники: як невеликі об'ємні фігурки (наприклад, чашка, годинник, лопатка, гребінець), так і картки-символи. Це спростило і прискорило робочий процес. Для кожної вправи були підібрані вірші та заримовані рядки.

Усі наші фізхвилинки мали мовленнєвий супровід. Для розвитку плавності мовлення у дітей у своїй роботі використовували різні прийоми, ритмізуючи мовлення: промовляли слова, фрази під музику, співали, розвивали ритмічну будову мовлення в процесі логопедичного ритму, синхронізували мовлення з рухами.

При проведенні логоритмічних вправ улюбленими вправами дітей були такі як «Вовк», «Жаба», «Конячки» та інші.

Діти з ЗПР дуже любили слухати та розповідати вірші. Але не всім вдавалося легко в процесі запам'ятовування; це швидко втомило багатьох із них. Для підвищення ефективності роботи ми використовували методику мнемотехніки, яка допомогла подолати швидку стомлюваність у дітей з розумовою відсталістю; полегшити та прискорити процес запам'ятовування й засвоєння матеріалу. Використання графічної аналогії сприяло систематизації набутих знань. При використанні мнемосхем прискорювався процес заучування віршів.

«Слово за словом – утворити мову», – говорить народна мудрість. Для створення розвиваючого мовленнєвого середовища в режимні моменти (умивання, одягання, годування, сон), ігри та повсякденне спілкування з немовлятами ми часто зверталися до народних пісень, потішок, забавлянок.

У результаті своєї роботи вони помітили, що багато веселощів і веселощів можна розіграти в цікавій формі, перетворити на гру.

Наведу приклад програвання пісні «Ой пішла курочка». Діти розглянули атрибути, які зображені на столі, і назвали їх українськими. Вони помолилися словам потішки і показали рухи курочки:

При повторному читанні діти були звукоподібними. Вони повторювали окремі слова, рядки і з готовністю повторювали їх. Діти зі ЗПР не лише охоче слухали ці пісні, а й добре їх запам'ятовували та охоче повторювали.

Розучування українських народних ігор-пісеньок і потішок виховували у дітей любов до рідного слова, розвивали мовлення, викликали бажання виконувати різні рухи.

Для закріплення правильної вимови використовували потішки, насичені доступною для дітей звукотворчістю: кудхання гусей, квакання жаб, спів солов'я, який їм дуже подобався («Летів горобець», «Зайчик, зайчик») та за допомогою яких у малюків розвивалося мовленнєве дихання.

Для того, щоб дитина правильно і чітко вміла вимовляти певні звуки, також були запропоновані скоромовки та фрази. Серед них: «Босий хлопець», «Пиля Пилипа», «Хитра сорока» та багато інших.

Доведено, що розвиток мовлення дітей тісно пов'язаний з розвитком дрібної моторики пальців рук. На уроках і в побуті використовували пальчиковий театр, в якому грали з дітьми потішки, казки, а також короткі дії. Це сприяло збагаченню мовлення, розвитку м'язів рук, викликало у дітей радісні емоції.

До найпоширеніших жанрів дитячого календарного фольклору належать звертання, пов'язані з різними природними явищами – сонцем, вітром, дощем. Вони були використані в процесі спостереження. Наприклад, під час прогулянки дуже жарко і, щоб покликати дощ, вони звернулися до дітей:

Потім дітям запропонували самі покликати дощ. Вони охоче повторювали слова дзвінків, ніби гралися.

Часто можна спостерігати дитячі сварки. Щоб не придумати за це покарання, вони навчили дітей стародавнього звичаю миритися. Сварливі з'єднали мізинці замком і сказали:

Мир світу
 Ми червоні друзі
 Давай обіймемося
 Давай помиримось.

Для розвитку зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку більш поширеними є тематика та зміст підібраного фольклорного матеріалу.

Прислів'я та приказки належать до скарбів українського фольклору. Для дітей із розумовою відсталістю використовувалися прислів'я та приказки в той час, коли обставини їх наочно ілюстрували. Усі ці вправи спонукали дитину висловлювати власну думку, збагачували образну пам'ять, усвідомлювали навколишню ситуацію, розвивали спостережливість, кмітливість, почуття гумору, особливо сприяли розвитку зв'язного мовлення.

На заняттях з розвитку мовлення та художньої літератури намагалися привернути увагу дітей із затримкою психічного розвитку до образної мови прислів'їв та приказок. Вони вчили дітей помічати й виділяти епітети, порівняння («Я з'їв шматочок з пташиної шкарпетки»), іронію («Страшний Семен, а Семен боїться тільки ворона»), порівняння («Що посієш, те й пожнеш»). Юнаків і дівчат заохочували використовувати образні вирази у власній мові.

Для більш ефективного виконання завдань розвитку образного мовлення визначено можливість використання як традиційних, так і нетрадиційних форм роботи з дітьми з розумовою відсталістю. Ми широко вживали поетичне слово (І. Франко «Сип сніг», Л. Українка «Мамо, вже зима», П. Воронка «Їжачок хитрий та ін.), до якого зверталися у повсякденній діяльності, під час спостережень, в класі на образотворчого мистецтва та індивідуальних уроках.

У навчально-корекційній роботі при автоматизації звуків часто зверталися до художнього слова, що сприяло опосередкованому розвитку мовленнєвого виховання. У цьому контексті ми використовували короткі

віршики на кшталт «Журавлі-журавлі», «Сорока-ворона», «А я бачив сон жовтий», «Жовте сонечко, жовта стрічка» тощо. Таким чином дитина була включена в гру.

Розучування дітей із затримкою психічного розвитку українських віршів («Біжу, біжу по гаю», І. Кульська «Рак» та ін.) та скоромовок («Жук у житі журился», «На городі садівник працює» , Г. Бойко «Рак Скоромовки не тільки навчили вимовляти важкі сполучення звуків, а й розвили артикуляційний апарат, навчили володіти голосом, регулюючи його силу і темп.

Цим читанням і вивченням поетичних творів ми широко запровадили драматизацію, драматизацію художніх творів, казок, гумористиків, під час яких їх зміст розігрувався з дітей. Ця робота відбувалася в рамках організованого театрального гуртка. Для кожної дитини з розумовою відсталістю репертуар підбирається індивідуально з урахуванням її особливостей пізнавальної, емоційно-вольової сфери, рівня мовленнєвого розвитку.

Оскільки художні твори вивчалися з підвищеною емоційністю та образністю, відповідно, дитина навчилася відчувати, реагувати, аналізувати художній образ, використовуючи ці засоби мовленнєвої виразності, передавати зміст художнього твору, формуючи таким чином навички образного спілкування.

На заняттях з народознавства дітей познайомили з ДПА з традиціями нашого народу та навчили складати невеликі казки, оповідання за прислів'ями. Під час цих заходів діти можуть розучувати гаї, різдвяні пісні, колядки. Все це сприяло кращому розумінню їх значення.

У ньому багато спільного з прислів'ями та прикладами маленьких загадок, які допомогли збагатити словниковий запас дітей з ДНР, розвинути їхнє зв'язне мовлення, перевірити знання та винахідливість.

З метою розвитку зв'язного мовлення дітям були запропоновані такі цікаві завдання:

Скласти загадку за схемою.

Намалюйте відповідь на загадку.

Разом придумайте віршовану загадку.

Особливе місце в роботі з розвитку зв'язного мовлення дітей з ДПД ми приділили класичному зразку фольклору – казці – давньому жанру усної народної творчості. Діти з ДПР із значними труднощами засвоювали програмний матеріал і краще розв'язували його, якби він був поданий у формі казки. Саме вона забезпечила емоційне називання завдяки яскравому лексичному заняттю (казкові основи, закінчення, образні вислови, повтори) та барвистому ілюстративному матеріалу, сприяючи формуванню свідомості, певних моральних якостей, характеру тощо. Доведено, що під впливом казок у дітей із затримкою психічного розвитку розвиваються різноманітні почуття та переживання, оскільки казки мають надзвичайну емоційну силу впливати на дітей, нести в них позитивний емоційний заряд, що може викликати позитивні емоції, тобто сприяти емоційному розвитку дитина.

Тому на уроці та під час читання казок діти вчилися бачити «темний ліс» (українська народна казка «Крива качечка»), «білу берізку» (народна казка «Мала Гаврошечка»), «траву-мурашку» (В. Одоєвського «Мороз». Іванович), «швидка річка» (українська народна казка «Івасик Телесик»), «крутий берег» (народна казка «Гуси – лебеді») та багато іншого.

Велике значення для розвитку мовлення дітей досліджуваної категорії мали казки завдяки поповненню їхнього словникового запасу суто українською лексикою («глечик», «борошно», «жито», «напівмисок» тощо.), образні вирази («кабан-іклан», «вовк-брат» та інші). Виразність мовлення формувалася під впливом лексичних особливостей українських народних казок (епітетів, метафор, порівнянь тощо) та використання їх у вимові.

При виборі казок враховувався принцип поетапної роботи з художніми творами. По-перше, пропонували казки з простим сюжетом, обмеженою кількістю персонажів, через невеликий обсяг (наприклад, українська народна казка «Курочка Ряба»).

Цікавою формою роботи були казки ускладненої композиції, які вводилися на наступному етапі корекційної роботи. Отже, ми підібрали репертуар, де знайомі казки (наприклад, українську народну казку «Солом'яна лиха» та українську родову казку «Пан Коцький», українську родину. казку «Колобок» тощо) діти вивчали у вільній формі. нова презентація - на віршовому прикладі. Така робота сприяла розвитку емоційності й уваги, збагаченню словникового запасу, виразності та розвитку зв'язного мовлення.

Використовуючи казки на уроках, ми домагалися, щоб діти були не лише пасивними слухачами, а й активними оповідачами. Запитання типу: «Скажи мені, чому...», «Як ти думаєш?», «Що б ти зробив, якби був героєм?» - можливість для людей висловити свої думки і стала стимулом для розвитку зв'язного мовлення.

Виконання поставлених завдань неможливе без тісної співпраці з батьками. Тому були проведені такі заходи: круглий стіл «Читайте частіше дітям», консультація «Використовуємо мнемотаблиці для учнів», виставку дитячої віри, конкурс «Книжку зроби сам». Ці заходи проводилися дистанційно онлайн та офлайн.

Працюючи з батьками, націлювали їх на те, що у родині, яка бажає виховати гармонійно розвинену особистість, для книги завжди повинно бути місце. Залучаючи дітей до художнього слова, ми завжди пам'ятали про необхідність цікавитись новинками літератури, займатися самоосвітою. Адже, як сказав Горден Драйден: «Має значення тільки те знання, яке використовується на практиці». Батьки є нашими активними помічниками та однодумцями. Вони проявляли зацікавленість до всього, чого навчали дітей в дитячому садку, підтримували їх, заохочували, прищеплювали цікавість до рідного слова, прагнули, щоб їхні діти вирости розумними, добрими, вихованими людьми.

3.2. Аналіз результатів формувального етапу дослідження.

Під час формувального етапу дослідження нами повторно було проведено дослідження рівнів розвитку зв'язного мовлення дошкільників із затримкою психічного розвитку. Діти були поділені на контрольну та експериментальну групи. У контрольну і експериментальну групи увійшло по 18 дітей із ЗПР. В експериментальній групі у різних видах дитячої діяльності використовували художнє слово – казки, скороговки, віршики, загадки та ін. У контрольній групі робота відбувалася відповідно до програми, без додаткового впровадження в різні види дитячої діяльності художнього слова.

Дослідження *рівнів сформованості зв'язного мовлення* дітей із ЗПР проводили за такою ж процедурою, що і на констатувальному етапі дослідження.

1. Визначення рівнів сформованості знань про жанри літературних творів. Результати дослідження формувального етапу за першим показником засвідчили, що 11,1% дітей з експериментальної групи та 16,6% дітей з контрольної групи мали *початковий рівень* знань, з різницею у 5,5 % на користь експериментальної групи. *Середній рівень* знань було виявлено у 55,6% дітей експериментальної групи та у 66,7% дітей контрольної групи з різницею в 11,1%. *Достатній рівень* мали 27,8% діти з експериментальної групи та 16,6 % діти з контрольної групи з різницею в 11,1%. На формувальному етапі в експериментальній групі одна дитина показала *високий рівень* розвитку знань, що склало – 5,56%, в контрольній групі такого рівня дітей не виявлено (0%), відповідно різниця склала 5,56% (див. табл. 2.6.).

Таблиця 2.6.

**Порівняльні результати
рівнів сформованості знань про жанри літературних творів**

в ЕГ та КГ

Рівень	Експериментальна група		Контрольна група		Різниця
	Кількість Дітей	%	Кількість Дітей	%	
Початковий	2	11,1 %	3	16,6 %	>5,56%
Середній	10	55,6 %	12	66,7%	>11,1%
Достатній	5	27,8 %	3	16,6 %	<11,1%
Високий	1	5,56%	0	0	<5,56

2. Визначення рівнів сформованості знань про назви і зміст художніх творів. Результати дослідження за другим показником засвідчили, що серед дітей з експериментальної групи *початковий рівень* розвитку не виявлено – 0 %, в контрольній групі – 5,56 %, з різницею у 5,56%. *Середній рівень* розвитку мали 61,1 % дітей експериментальної групи та 66,7 % контрольної групи з різницею у 5,56%. *Достатній рівень* розвитку показали 33,3% дітей експериментальної групи та 27,8% дітей контрольної групи, що склало різницю в 5,56 % на користь експериментальної групи. *Високий рівень* розвитку в експериментальній групі мала 1 дитина, що склало 5,56%, в контрольній групі дітей такого рівня розвитку не виявлено – 0%, відповідно різниця склала 5,56% (див. табл. 2.7).

Таблиця 2.7.

Порівняльні результати рівнів сформованості знань

про назви і зміст художніх творів

в ЕГ та КГ

Рівень	Експериментальна група		Контрольна група		Різниця
	Кількість дітей	%	Кількість Дітей	%	

Початковий	0	0 %	1	5,56 %	>5,56 %
Середній	11	61,1 %	12	66,7 %	>5,56 %
Достатній	6	33,3 %	5	27,8 %	<5,56 %
Високий	1	5,56 %	0	0	<5,56%

3. Оцінювання рівнів розвитку зв'язного мовлення у процесі вивчених на пам'ять фольклорних творів. Результати формувального етапу дослідження засвідчили, що початкового рівня виявлено 11,1% експериментальної групи та 22,2 % дітей контрольної групи з різницею у 5,56%. *Середній рівень* мали 50 % дітей експериментальної групи, та 66,7 % контрольної групи, що на 16,6% більше, ніж в експериментальній. *Достатнього рівня* в експериментальній групі виявлено 33,3%, в контрольній групі 16,6 %, що на 16,6% менше ніж в експериментальній групі. *Високий рівень* в експериментальній групі склав – 5,56 %, в контрольній групі – 0 %, з різницею у 5,56% (див. табл. 2.8)

Таблиця 2. 8.

**Порівняльні результати оцінювання рівнів розвитку зв'язного мовлення
у процесі вивчених на пам'ять фольклорних творів
в ЕГ і КГ**

Рівень	Експериментальна група		Контрольна група		Різниця
	Кількість дітей	%	Кількість Дітей	%	
Початковий	2	11,1 %	3	22,2 %	>5,56%
Середній	9	50 %	12	66,7 %	>16,6 %
Достатній	6	33,3 %	3	16,6 %	<16,6 %
Високий	1	5,56 %	0	0	<5,56 %

4. Вивчення рівнів сформованості розуміння дітьми прихованого змісту фольклорних творів. Результати формувального етапу дослідження засвідчили, що за четвертим показником на *початковому рівні* знаходилося 5,56% дітей експериментальної групи та 27,8% контрольної групи, з різницею у 6,6 %. На *середньому рівні* діти виконали завдання в експериментальній та в контрольній групах з однаковими результатами – по 61,1%, з різницею в 0%. На *достатньому рівні* виявлено 27,8% дітей експериментальної групи та 16,6% контрольної групи з різницею в 11,1%. На *високому рівні* – 5,56% дітей експериментальної групи та 0% – контрольної групи, з різницею в 5,56% (див. табл. 2.9).

Таблиця 2.9.

**Порівняльні результати рівнів сформованості
розуміння прихованого змісту фольклорних творів
в ЕГ і КГ**

Рівень	Експериментальна група		Контрольна група		Різниця
	Кількість дітей	%	Кількість Дітей	%	
Початковий	1	5,56 %	4	27,8 %	>16,6%
Середній	11	61,1 %	11	61,1 %	>0%
Достатній	5	27,8 %	3	16,6 %	<11,1%
Високий	1	5,56 %	0	0	<5,56%

Для перевірки ефективності впроваджених методичних шляхів здійснювалось порівняння результатів констатувального та формувального етапів дослідження в експериментальній та контрольній групі (див. табл.2.10).

Таблиця 2.10.

**Порівняльні результати узагальнених рівнів знань дітей ЕГ і КГ
на формувальному та констатувальному етапах дослідження**

Рівень	Експериментальна група		Різниця з констат.	Контрольна група		Різниця з конст.
	Кільк. Дітей	%	%	Кільк. Дітей	%	%
Початковий	1	5,56 %	>22,2%	3	16,6 %	>5,6%
Середній	11	61,1 %	<5,56%	11	61,1 %	0 %
Достатній	5	27,8 %	<11,2%	4	22,2 %	<5,56%
Високий	1	5,56 %	<5,56%	0	0	0%

В експериментальній групі було виявлено, що з'явилися діти з *високим рівнем* розвитку – 5,56%. Збільшилася кількість дітей з *достатнім рівнем* розвитку – їх стало на 11,2 % більше ніж на початку дослідження. Дітей з *середнім рівнем* розвитку становило – 61,1 %, що на 5,56% більше ніж на констатуючому етапі. *Початковий рівень* розвитку показали – 5,56 %, тобто дітей стало менше на 22,2 %, ніж на початковому етапі. У контрольній групі відбулася незначна динаміка розвитку.

Окрім того, нами було порівняно узагальнені результати експериментальної та контрольною групою на формувальному етапі дослідження (див. табл.. 2.11)

Таблиця 2.11.

**Порівняльні результати узагальнених рівнів розвитку зв'язного
мовлення дітей ЕГ і КГ на формувальному етапі дослідження**

Рівень	Експериментальна група		Контрольна група		Різниця
	Кількість Дітей	%	Кількість дітей	%	%

Початковий	1	5,56 %	3	16,6 %	>11,1 %
Середній	11	61,1 %	11	61,1 %	0 %
Достатній	5	27,8 %	4	22,2 %	<5,56%
Високий	1	5,56 %	0	0	< 5,56

В контрольній групі великих змін у розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗПР не відбулося. Високий рівень розвитку не показала жодна дитина. В експериментальній групі на високому рівні виявлено 5,56% з різницею у 5,56%. На достатньому рівні – 27,8% дітей в експериментальній групі та 22,2% в контрольній, з різницею у 5,56%. На середньому рівні виявлено однакову кількість дітей, що склало 61,1% з різницею в 0%, початковому – 5,56% в експериментальній групі та 16,6 – в контрольній, з різницею в 11,1%. Результати формувального етапу дослідження засвідчили ефективність обраних методичних шляхів покращення рівнів розвитку зв'язного мовлення.

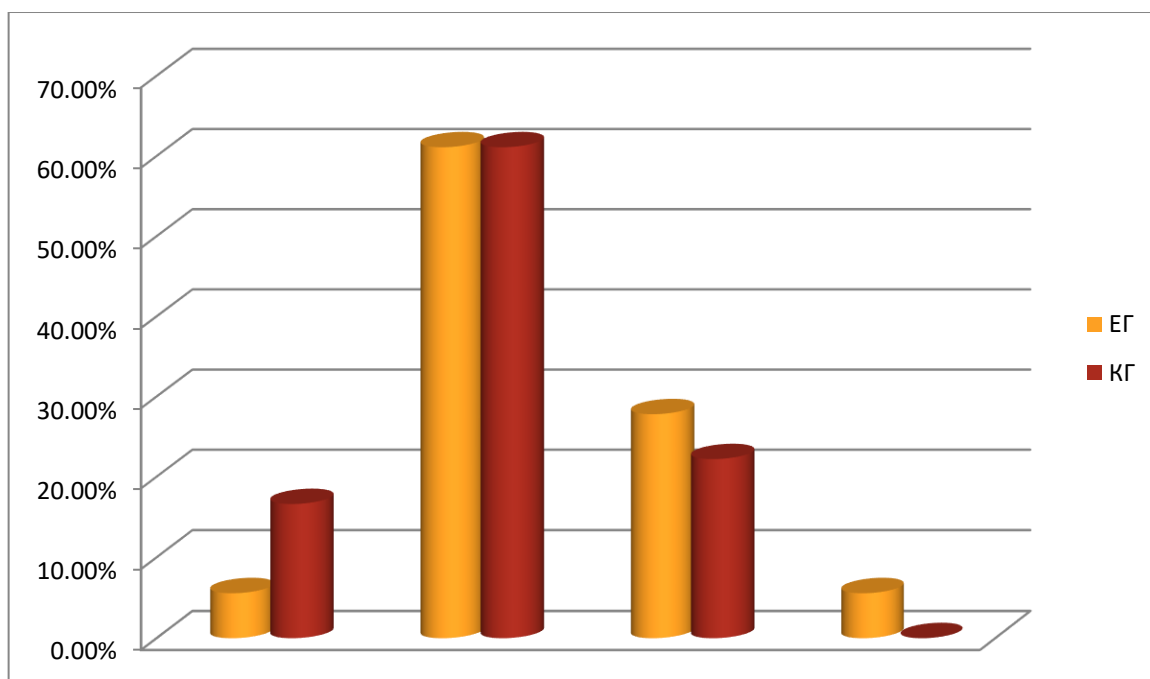

Рис.2.1. Порівняльні результати узагальнених рівнів розвитку зв'язного мовлення дітей ЕГ і КГ на формувальному етапі дослідження

Отже, результати формувального етапу дослідження засвідчили, що завдяки впровадженню художнього слова у навчання та у різні види діяльності дітей відбулося покращення рівнів розвитку зв'язного мовлення у дітей експериментальної групи. Результати дослідження у контрольній групі засвідчили, що розвиток зв'язного мовлення залишився, практично, на рівні вихідних даних констатувального етапу дослідження, з незначною динамікою у бік покращення.

Таким чином, проведений експеримент засвідчив значне покращення всіх досліджуваних компонентів мовлення у дітей експериментальної групи, а саме завдяки впровадженню таких засобів художнього слова: закличкок, мирилок, казок, народних ігор, колисанок тощо на заняттях з розвитку мовлення, художньої літератури, народознавства, у повсякденному житті за традиційною та нетрадиційною методиками.

Педагогічне спостереження засвідчило, що дітям стало легше поборювати незручність, сором'язливість. Змінилась інтонаційна виразність їх мовлення, діти вільно спілкувалися з дорослими та ровесниками, вільно вчили вірші, розуміли зміст запропонованих творів, вільно визначали види жанрів, відповідали на запитання, розповідали вірші інтонаційно виразно. У дітей з контрольної групи значних якісних змін не відбулося, у зв'язку з тим, що вони займалися за традиційною системою.

3.3. Методичні рекомендації щодо впровадження художнього слова в освітній процес дошкільників із затримкою психічного розвитку.

У повсякденному житті й у процесі роботи з художньою літературою вихователь постійно повинен використовувати малі фольклорні жанри: прислів'я, приказки, примовки, загадки, мирилки, а також фразеологізми. Їх бажано підбирати за тематичним принципом для найбільш вдалої

характеристики образів героїв, точного висловлення головної думки твору. Проте сам фольклорний твір у такій ситуації може виконувати і допоміжну

Прислів'я та приказки. Прислів'я доступні дітям різного віку. Вони є частиною занять з розвитку мовлення, ознайомлення дітей з українськими народними традиціями, обрядами, побутом, рідною природою. Протягом дня вивчайте прислів'я окремо або з невеликою групою дітей із ХРН. При цьому вихователь звертається до дітей: «Діти, в Україні так кажуть: «Сьогодні ви з нього смієтеся, а завтра він над вами».

У часи режиму широко використовуються прислів'я та приказки, для яких завжди можна знайти привід застосувати ту чи іншу приказку. Так, наприклад, якщо хтось із дітей образив іншого, вчитель може використати прислів'я: «Слово може врятувати людину, слово може вбити», «Рана загоює, а лихе слово ні».

На прогулянці взимку доречні такі прислів'я: «Любиш кататися – любиш сани возити», «Любиш смородину, любиш і провисає», «Як коза сіна хоче, то до воза приїде», «Якби я знав, куди впаду, я б уклав соломинку».

Під час сніданку, обіду, вечері можна використовувати прислів'я: «Кашу маслом не зіпсуєш», «Ложечка на вечерю», «Добрий горщик і малюк», «Так їсть — за вухами голить». і так далі.

Спостерігаючи за природними явищами, вчитель використовує такі прислів'я: «Багато снігу – багато хліба», «Де багато пташок, там нема клопів», «Як у травні на подвір'ї дощить, хліви стоять. повна восени», «Синиця пищить – віщає зиму», «Боляче кусає осіння муха», «Взимку сонце світить і не гріє» тощо.

Моральні прислів'я вживаються після читання художньої літератури. Наприклад, прочитавши книги про чесність, правдивість у розмові, можна використовувати такі прислів'я: «Правда в морі не тоне», «Гірка правда краще солодка».

У роздягальні, одягаючи та роздягаючи дітей з ДПД, вчитель загадує загадки про одяг та взуття, наприклад: «П'ять шаф, а одні двері» (Рукавиця);

«Обидва схожі, як брати, завжди разом, куди б ти не пішов — під ліжком, коли всі сплять, під столом, коли їдять» (Черевики).

Під час миття доцільно використовувати загадки про мийні приладдя: «В хвіст ллється вода, з носа ллється» (Журавель), «Пластиковий пастух ходить лісом» (Розчіска); «Хто завжди говорить правду?» (Дзеркало).

Увечері рекомендується влаштовувати вечори українських містерій. Вони плануються не частіше одного разу на півроку. У такі вечори і вчитель, і діти загадують загадки. Для таких загадок, які пропонують дітям вперше, корисно підібрати ілюстративний матеріал (картинки, іграшки, предмети).

У старшій групі відгадування загадок дозволяє дітям уточнити уявлення про об'єкти, їх особливості, реалізувати їх, порівнюючи відносини між ними, узагальнити індивідуальні особливості. Загадки вчать дітей із ПРЛ мислити образами, картинками, розуміти переносне значення слів та виразів.

Скоромовка. Скоромовка - народний жанр, побудований на поєднанні звуків, що заважають швидкій вимові слів. Скоромовка використовується для навчання дітей правильної вимови звуків, збагачення словникового запасу, розвитку відповідного темпу мовлення. У дошкільному закладі проводяться спеціальні заняття, що поєднують різні жанри фольклору. Такі заняття плануються один чи двічі на квартал для всіх вікових категорій. Основне завдання уроку - знайомство дітей з окремими народними жанрами, формування уявлень про їхню історію, призначення, базовий аналіз засобів художнього вираження, характерних для цих жанрів. Поступово дітей підводять до спільної з педагогом збірки за зразками загадок, скоромовок, анекдотів, колискових, фішок та багато іншого.

Важливо показати дітям виразне фольклорне мовлення, його яскравість, точність, акуратність; навчитися розрізняти в тексті засоби художнього вираження: епітети, порівняння, іронію, порівняння та навчитися правильно використовувати їх у своїх висловлюваннях.

Цей вид навчання немає чіткої структури. Урок складається з кількох частин, кожна з яких присвячена певному жанру. Наприклад, структура

уроку у старшій групі може складатися з двох або трьох частин: 1) загадки, 2) скоромовка, 3) колискові.

Спочатку у дітей формується уявлення про призначення кожного жанру, його мовні, композиційні особливості, вчать розуміти художньо-образну основу тексту. У класі використовують різні методи: декламація; спів пісень, колискових; постановка змісту фольклорних творів; використання коротких дидактичних творів, що доводять доцільність вживання певних виразів; художній аналіз фраз, текстів; лексичні вправи на матеріалі загадок; пояснення значення та етимології образних виразів; складання творчих оповідань на основі прислів'їв, скоромовки; театральні ігри та багато іншого.

Зміст і методика занять даного типу у різних вікових групах відрізняються як жанровим розмаїттям, складністю фольклорних текстів, підбором методик, а й завданнями, які ставить педагог. Таким чином, завдання вихователя молодшої групи - зацікавити дітей загадками, навчити розуміти їх зміст, навчити повторювати тексти ігор, що рухаються, зі словами для дорослих. Для занять відбираються лише описові загадки, прості за змістом та формою; маленькі колискові, пісні з численними повторами, емоційна лексика. Важливо максимально наочно піднести дітям фольклорне твір з допомогою картинок, іграшок, рухів, співу тощо.

У середній групі, окрім репродуктивних, вихователь використовує творчі завдання, підводить дітей до базових уявлень про художню форму фольклору. Поряд із описовими використовуйте головоломки, засновані на порівнянні, запереченні, порівнянні. Дітей навчають самостійного підбору засобів художнього вираження, знайомлять з іншими народними жанрами: розмовні промови, прислів'я, анекдоти, прислів'я.

У старшій та підготовчій групі ця робота триває. Дітям даються знання про жанрові особливості скоромовки, метафоричних загадок, фразеології, прислів'їв, анекдотів. Дітей вчать усвідомлювати образну структуру розмовної мови, переводити отримані знання та навички у самостійні

висловлювання. Поглибленню розуміння дітьми значення прислів'їв та приказок сприяє складання оповідань, казок та оповідань, малювання ілюстрацій на основі прислів'їв. Уміння розкрити художній образ у власному малюнку допомагає активізувати їх у мові.

Весело. Гра з іграшками проводиться в групах раннього віку (в основному індивідуально або з 2-3 дітьми) і в другій молодшій групі з підгрупами дітей. Акторська гра супроводжується чіткістю і енергійною активністю дітей. Одна і та ж забава грається кілька разів (3-4 рази). Вперше вчитель читає і показує іграшки чи дії над лялькою. Потім він поступово залучає дітей до повторення окремих слів і дій. Коли гра проводиться в останній раз, дитина самостійно виконує всі дії, повторює слова, вирази або навіть весь текст.

З дітьми старшого дошкільного віку організовують розважальні вечори за мотивами українського фольклору.

Казка. Казки використовуються в будь-який вік. Оскільки казки різні за змістом, вони відрізняються за своєю композиційною структурою за сюжетом, то специфічною є і методика їх використання в різних вікових групах. Казки повинні, перш за все, відповідати віковим особливостям дітей. Тут доречною буде застереження І. Франка: «Гола, повна правда життя – важка страва. Пенсіонери можуть його вилікувати, їм це смачно і корисно. Але дітям не варто давати його так само, як старшим, його треба готувати в рідкісному вигляді, в образах, на велосипедах. І так вони це приймають. »

Дітям раннього, молодшого та середнього дошкільного віку доступні казки «звіриного епосу» про тварин, адже вони «... змушують сміятися і замислюватися, пробуджують цікавість та увагу до природних явищ, але не руйнують юну уяву с. чудові образи залятих замків, королів, розбійників, драконів і демонів, не тривожать юний інстинкт страшними трагічними пригодами і незрозумілими для дітей стосунками обох полів».

Дітям старшого дошкільного віку, крім казок «звіриного епосу», доступні казки. Ну а старші дошкільнята вже вміють розуміти і слухати будь-яку казку.

В. Сухомлинський дійшов висновку, що невід'ємною частиною виховання дітей має бути оповідання, читання, слухання, театралізація та інсценування казок: «Казки виховують любов до рідного краю лише тому, що вони творіння народу».

Дошкільний заклад пропонує такі види занять з казкою:

- читання (авторських, віршованих) казок;
- розповідь народних казок;
- театралізація – розігрування та показ казки вчителем;
- драматизація, розігрування знайомих дітям ролей казки;
- відтворення характерних рис його героїв;
- драматизація - точне і послідовне відтворення дітьми змісту казки з використанням костюмів, різноманітних атрибутів, декорацій;
- ігри за мотивами знайомих казок;
- показ казок через проекційні лампи (фільми);
- перегляд казок у телепередачах, фільмах;
- ритмізація - ритміко-речитативна розповідь на одній ритмічній кривій, з однією інтонацією;
- узагальнюючі бесіди на теми: «Моя улюблена казка», «У гості до казки», «Казка в гостях у дітей»;
- тематичні розважальні заходи: «Казки бабусі Орисі», «Казка про діда Панаса», «У вас казка, а в мене пончик в'язати»;
- дидактичні ігри: «З якої казки герой?» (або «З якої казки я прийшов?»), «Дістай малюнок», «Подорож у дивовижний світ казки», «Лист від діда-казкаря»;
- переклад дітьми знайомих казок;
- Бесіди на морально-етичні теми за змістом казок;
- самостійне складання казок дітьми;

- Бесіди за змістом казкових ілюстрацій та репродукцій художніх картин на казкову тематику;

- свято казки в дошкільному закладі. Так, уже на другому році життя дітей навчають розуміти зміст коротких казок («Ріпка», «Коза-дереза»), використовуючи наочність (ілюстрації, фланелограф, ляльковий, картонний театри); залучати казкових героїв до показу окремих дій, стимулювати висловлювання дітей (наслідування, повторення).

Перед тим, як читати чи розповідати дітям казку, потрібно добре підготуватися: прочитати її кілька разів уголос, дотримуючись інтонаційних засобів. Вміння розповідати казки – дуже важлива педагогічна вимога. Одна і та сама розповідь може використовуватися різними оповідачами по-різному. Неможливо сказати казку прочитати без емоційного вираження її змісту. При складанні казки педагог має добре запам'ятати текст, щоб буквально передати початки, повтори, пісні, образні народні висловлювання. Необхідно відповісти, які слова, фрази споживають роз'яснення, пояснення, продумати прийоми, час і їх пояснення. Ви також маєте ясно мислити. До уроку можна підготувати добре ілюстровані дитячі книги, набір картинок до тексту казки. Деяким потрібно підготувати дітей до розуміння твору – його змісту, словникового запасу, зображень. Наприклад, перш ніж розповідати казку «Кози та вовк» у міському середовищі, враховуючи, що більшість дітей з ПММ не бачили живого цапа і не мають чіткого уявлення ні про козу, ні про дітей, педагог має враховувати Дітям (на день двоє казку розповідати) картинку «Коза з малюками» дають відповідні іграшки.

Для повноцінної літературної творчості дітей від ЗПРатурної творчості необхідно створити спокійну атмосферу. Поставте дітей так, щоб вони бачили вихователя, а вона бачила всіх. Дітей та середню групу слід розташувати півколом у два ряди, а дітей старшої групи – за столи обличчям до вихователя. У молодшій та середній групі дошкільної освіти пропонується така структура занять:

1. Початок уроку (вступна розмова, вивчення ясність, загадка, розповідь вчителя).

2. Розповідь історій. Уточнення та пояснення окремих слів та виразів. Розгляд ілюстрації.

3. Коротка розмова про зміст казки.

4. Висновок морального правила. Прислів'я.

Можуть бути інші варіанти конструкції класів. приклад:

Якщо діти з НПР затребувані в казці, можна запропонувати їм гру з предметами, що заміщають. Звертаючи увагу до квадрат і трикутник, вихователь вказує, скільки персонажів казки можна використовувати з допомогою квадрата.

У старшій групі ускладнює роботу із казкою. Дітям можна запропонувати такі трюки:

- намалювати словесний портрет головних героїв;
- вигадати іншу кінцівку казки;
- Ввести в казковий сюжет нового героя;
- Викладай казку новими епізодами;
- уявити себе дома казкового героя, передати його стан, почуття жестами, мімікою, голосом;
- розіграйте казку за казкою, коротким віршем.

Більше глибоке визначення, краще запам'ятовування моделі методу, різні типи, придатні для дітей будь-якого віку: з використанням кольорових моделей, різних розмірів, для формоутворення, зображення тощо.

Почуття, переживання, викликані казковими образами, діти висловлюють, проявляють у творчій грі, театралізаціях, малюванні за мотивами казкового сюжету або в інших видах продуктивної діяльності. У старшому дошкільному віці дітей із ЗПР учать впізнавати жанрові особливості казки, визначати її композиційні чинники.

Висновки до третього розділу

Результати формувального етапу дослідження засвідчили, що завдяки впровадженню засобів художнього слова в освітній процес старших дошкільників із затримкою психічного розвитку відбулося покращення рівнів розвитку зв'язного мовлення у дітей експериментальної групи. Результати дослідження у контрольній групі засвідчили, що розвиток зв'язного мовлення залишився, практично, на рівні вихідних даних констатувального етапу дослідження, з незначною динамікою у бік покращення.

Шляхами активізації розвитку зв'язного мовлення дітей експериментальної групи стало впровадження по-перше: в освітні заняття (художньої літератури, ознайомлення з навколишнім, розвитку мовлення, народознавства, ознайомлення з природою, образотворчої діяльності) мнемотаблиць, розучення скоромовок, розповіді за картиною, вивчення поезії, переказ казок і оповідань, методи опосередкованого навчання дітей з оточуючим, дидактичні ігри та вправи тощо.

По-друге, в режимні моменти були впроваджені рухливі ігри зі словесним супроводом, спостереження з віршованим оздобленням, розучування мирилок, закличок, потішок, приказок під час прогулянок, пояснення та розучення прикмет та прислів'їв.

Покращенню рівнів розвитку сприяло використання таких засобів художнього слова, як казки, легенди, вірші, скоромовки, чистомовки, приказки, заклички, потішки, мирилки тощо.

Отже, комплексне та систематичне використання художнього слова в освітньому процесі, в різних видах дитячої діяльності старших дошкільників із затримкою психічного розвитку сприяло покращенню рівнів розвитку зв'язного мовлення, що свідчить про ефективність обраних методичних шляхів. Діти стали вільно спілкуватися з однолітками та дорослими, їх мовлення було емоційно насиченим та збагаченим різними епітетами і

синонімами. У дітей з'явилося бажання переказувати казки, придумувати цікаві розповіді, приймати активну участь в інсценізації казок та показувати їх іншим.

ВИСНОВКИ

1. Теоретичний аналіз проблеми дослідження засвідчив, що розвиток зв'язного мовлення – це одна з найголовніших проблем в загальній системі роботи закладу дошкільної освіти, а особливо з дітьми із затримкою психічного розвитку. Вагомими джерелами розвитку дитячого мовлення виявлено художню літературу та усну народну творчість. Особливе місце відводиться використанню художнього слова, що втілено в українському фольклорному матеріалі та художній літературі. Низкою дослідників доведено вплив художньої літератури на всебічний розвиток дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами різних категорій. Всі види і жанри народної творчості в більшості своїй доступні, зрозумілі дітям за змістом і формою, наділені ігровими прийомами, сприймаються дітьми, тож можуть використовуватися в роботі вихователя групи дітей із затримкою психічного розвитку.

2. Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що у дітей із затримкою психічного розвитку спостерігаються значні недоліки у розвитку зв'язного мовлення. Узагальнені результати показали переважання середнього (58,3%) та початкового (25,1%) рівнів розвитку досліджуваних показників. Високий рівень не був виявлений у жодної дитини, що склало 0%, а достатній рівень спостерігався лише у 16,6% дошкільників. Педагогічне спостереження показало, що діти недостатньо орієнтуються у назвах та жанрах художніх творів, його автора, важко згадують зміст та мають труднощі у відповіді на запитання дорослого, прочитуванні вірша напам'ять, загадки, скороговки тощо.

3. На основі результатів констатувального етапу дослідження виділено шляхи активізації розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. До них віднесено упровадження засобів художнього слова під час роботи з художньою літературою, занять з ознайомлення з навколишнім, розвитку мовлення, народознавства,

ознайомлення з природою, образотворчої діяльності; під час усіх режимних моментів.

Корекційно-розвивальний вплив на розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку здійснювався завдяки таким засобам художнього слова: скороговки, казки, вірші, легенди, приказки, прислів'я, заклички, колисанки, мирилки, лічилки тощо.

4. Результати формувального етапу дослідження засвідчили значне покращення рівнів розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників експериментальної групи. Так, дітей експериментальної групи високого та достатнього рівнів збільшилося на 5,56% від дітей контрольної групи, середнього на 0%, початкового на 11,1% менше. Педагогічне спостереження показало, що у дітей із затримкою психічного розвитку експериментальної групи відбулося збагачення словника образними виразами та поетичними рядками, невимушено виробилася дикція, інтонаційна виразність мовлення. Все це сприяло вихованню у дітей художнього смаку, формуванню у них творчих здібностей, позитивно впливало на емоційний стан та настрій дітей.

Тож, можемо констатувати позитивний вплив художнього слова на розвиток зв'язного мовлення дітей із порушенням мовлення старшого дошкільного віку за всіма досліджуваними показниками.

Перспективним напрямом подальшого наукового пошуку з піднятої проблематики вважаю розроблення методичних рекомендацій та порад щодо використання художнього слова в роботі з дітьми із затримкою психічного розвитку у закладах спеціальної і загальної дошкільної освіти.